

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Petra Balić

Čitanje i konstrukcija identiteta

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Petra Balić
Matični broj:
19561

Čitanje i konstrukcija identiteta

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Rijeka, 7. rujna 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. KNJIŽEVNA TEORIJA O ČITANJU.....	3
3. IDENTITET	8
4. ČITANJE I UČENJE – POISTOVJEĆIVANJE S KNJIŽEVNIM LIKOM..	13
5. ČITANJE I KOMUNIKACIJA.....	19
6. ČITANJE I BIBLIOTERAPIJA.....	24
<i>6.1. Kako je Potjeh tražio istinu – biblioterapeutski pristup u nastavi..</i>	<i>29</i>
7. DRUŠTVO I ČITANJE	36
8. ANALIZA REZULTATA ANKETE	40
9. ZAKLJUČAK	54
10. SAŽETAK.....	56
11. POPIS LITERATURE	57
12. PRILOG.....	59

1. UVOD

Određeni smo jezikom. Već od malih nogu učimo slušati i govoriti. Potom krećemo u školu. U školi nas uče pisati i čitati. Ako imate priliku biti student nastavnčkog usmjerenja, vrlo vjerojatno ćete se susresti s učenjem o slušanju, govorenju, pisanju i čitanju. To su temeljne jezične djelatnosti. Svaka je podjednako bitna i služi nam za svakodnevno funkcioniranje. Ne samo da pomoću jezičnih djelatnosti funkcioniramo, već nas one i određuju, konstruiraju, formiraju. Primjerice, o našem slušanju ovisi puno toga. Koliko dobro usvajamo koji jezik, koliko dobro usvajamo neko gradivo na predavanju, koliko imamo sluha za druge osobe, koliko dobro možemo opažati što se događa u našoj okolini...Sve to određuje stupanj uspješnosti u našim djelovanjima povezanih s vještinom slušanja. Koliko se dobro znamo usmeno izražavati i dobro govoriti, ovisi naš uspjeh na javnim nastupima i predstavljanjima, kvaliteta našeg usmenog odgovaranja na ispitu, naša sposobnost izražavanja o našim stanjima, osjećajima i potrebama. Koliko pak dobro pišemo, pokazuje našu snalažljivost po različitim pravilima, našu kreativnost, logičko povezivanje, analitičke sposobnosti i još mnogo toga. Pisanju prethodi čitanje. O kvaliteti našeg čitanja ovisi puno toga, možda čak puno više od visoke sposobnosti pisanja, slušanja i govorenja. Rosa Montero u svom romanu *Ludakinja u nama* tvrdi kako bi prestati pisati bilo loše, ali prestati čitati predstavljalo bi trenutačnu smrt. Ovom tvrdnjom želi se naglasiti koliko je bitno čitanje u životu svakog pojedinca i najaviti koju će pažnju i povlašteno mjesto dobiti u ovom radu. O čitanju postoje različita istraživanja i radovi. Gotovo je svaka znanstvena disciplina dala doprinos proučavanju čitanja. Otkud ta fasciniranost čitanjem? Kao što smo rekli na početku, određeni smo jezikom. Jezik je jedan od načina identifikacije. Najbolji primjer su nacije čiji je osnovni konstrukt zajednička kultura i jezik. Uvijek se prvenstveno naglašava ta uloga jezika. Dobar je primjer naš jezik i

svima dobro poznata borba za osamostaljenje. Svaka nacija ima svoju nacionalnu književnost koja pak ima bitnu ulogu u stvaranju kulturnog identiteta neke nacije. Ona odgaja i oblikuje generacije i generacije učenika. Stoga se posvećuje posebna pažnja čitanju svugdje, uvijek i kroz različite pristupe jer je čitanje bitno za konstrukciju identiteta. Ovdje izranja i poriv da se piše o čitanju u ovome radu. Cilj ovoga rada je pristupiti čitanju književnosti kao području izgradnje identiteta. Prvo ćemo prikazati što književna teorija odnosno pojedini književni teoretičari govore o čitanju. Objasnit će se koje vrste čitatelja postoje i koja im je uloga. Nakon toga dotaknut ćemo se pojma identiteta, a zatim će se čitanje promatrati kroz prizmu identiteta na sljedeći način: čitanje i učenje, čitanje i komunikacija, čitanje i biblioterapija. U tim razmatranjima pomoći će nam psihologija i književna djela. Poslije toga kritički ćemo se osvrnuti na položaj čitanja u današnjem društvu, a u poveznici s time na kraju će se prikazati rezultati kraćeg istraživanja kojemu je cilj bio ispitati odnos čitatelja i djela, a ponajviše ispitivanje stava o poveznici čitanja književnih djela i izgradnje identiteta. Ovaj rad nastao je dubokim razmatranjem o tome kako teče taj proces identifikacije. Primjeri će se predložiti na književnoj i izvanknjiževnoj stvarnosti koji će vjerodostojno pokazati ono što želimo naglasiti ako čitatelj pažljivo čita. Stoga riječima ptice Garude –*ovdje i sad*¹ – pažnja na čitanje teksta koji slijedi.

¹ ptica iz romana *Otok* Aldousa Huxleya

2. KNJIŽEVNA TEORIJA O ČITANJU

Kuda krenuti na našem putu istraživanja? Ovo podsjeća na šumu i na šumske puteve o kojima piše Eco kad govori o čitanju. Šuma je gusta i puteva je mnogo. Ipak, na put treba krenuti ako želimo stići do svog cilja. Najprije ćemo krenuti putem književne teorije. Što književne teorije govore o čitanju i čitatelju? Iako je čitanje oduvijek bilo cijenjeno, čitatelj nije imao odveć bitnu ulogu u književnim teorijama. To nipošto ne znači da autorima nije bilo bitno što njihovi recipijenti očekuju od njihovih djela. Postoje naznake važnosti uloge recipijenta već u antici. Sjetimo se samo Aristotela koji je naglašavao bit katarze. Katarza općenito znači psihičko ili duhovno pročišćenje čovjeka.² Prema njemu, katarza je trebala izazvati strah i sažaljenje te tako u tragedijama pročitati osjećaje gledatelja. Iz antike pak možemo direktno skočiti u suvremeniju književnost i spomenuti čuvenu Kafkinu izreku: „Knjiga mora biti sjekira za zamrzlo more u nama.“ Vidimo da i u antičkoj i suvremenijoj književnosti imamo naglašen utjecaj djela na svoje recipijente. Mada je to bilo oduvijek bitno, književne teorije nekako zanemaruju tu figuru recipijenta. Koncentracija im je vezana ponajviše uz autora i uz samo djelo. Kasnije konačno dolazi do spoznaje da se fokus pažnje može i treba premjestiti na čitatelja. Autor može pisati što god želi, može postojati beskonačno mnogo djela, ali što će to sve ako nema čitatelja koji će to čitati?

Teorija recepcije odnosno estetika recepcije na velika vrata uvodi čitatelja. Među predstavnicima teorije recepcije, i to njemačke estetike recepcije, stoji njemački romanist Hans Robert Jauss. Njegovo djelo *Povijest književnosti kao izazov znanosti o književnosti* smatra se manifestom njemačke estetike recepcije. U svom se djelu zalaže za povijest književnosti kao proces estetske recepcije i proizvodnje smisla koji se ostvaruje aktualizacijom

²*Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 584.

književnih tekstova putem čitalaca i kritičara.³ Svakako ključni termin njegove teorije je horizont očekivanja, a označuje pripravnost na književne postupke u okviru mentalnog vidokruga pojedinog čitatelja. Drugim riječima, čitatelj u proces čitanja ulazi s određenim očekivanjima koje ima od djela i očekuje da će se ta očekivanja potvrditi. Na ta očekivanja vratit ćemo se kasnije u radu.

Među najbitnijim predstavnicima uz začetnika Jaussa te poljskog predstavnika teorije recepcije Romana Ingardena svakako središnje ime tzv. škole iz Konstanz, kojoj pripada i sam Jauss, jest Wolfgang Iser. U svom djelu *Apelativna struktura teksta* iznosi svoje ideje o estetici recepcije. Naslanja se na Romana Ingardena preuzimajući njegov termin mjesta neodređenosti koji ima bitnu ulogu za njegovu teoriju. Uvodi pojam konkretizacije koja označava popunjenje tih mjesta neodređenosti. Naime, prije samog čitanja, odnosno konkretizacije, u djelu postoje osnovne crte ili shema djela koja se sastoji od raznih slojeva značenja, zvuka, aspekata, mimeza. Zadaća čitatelja je popuniti ta mjesta neodređenosti, drugim riječima, konkretizirati djelo. Prema Iseru, značenje djela ne nalazi se isključivo u samom djelu, već se ono oblikuje prilikom čitanja. Dakle, značenja su proizvod međudjelovanja čitatelja i teksta, a ne neke veličine skrivene u tekstu koju interpretacija samo otkriva.⁴ U svom daljnjem radu, konkretno u djelu *Čin čitanja*, Iser razlikuje stvarnog i implicitnog čitatelja. S jedne strane, stvarni čitatelj je konkretna, stvarna, empirijska osoba u nekom konkretnom povijesnom razdoblju. S druge strane, implicitni čitatelj je tekstualna tvorba odnosno mjesto koje čitatelj treba zauzeti da bi razumio tekst. Ta tekstualna tvorba podrazumijeva neke stavove i pretpostavke za čitanje. Evo što o Iserovoj teoriji piše Terry Eagleton:

„Djelo preispituje i preinačuje implicitne stavove s kojima mu prilazimo, ono „opovrgava“ naše rutinom okoštale navike zapažanja i time nas sili da

³ Beker, Miroslav: *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 90.

⁴isto, str. 94.

ih po prvi put vidimo u pravom svjetlu. Vrijedno književno djelo narušava ili krši normom zadate načine opažanja i tako nas uči novim kodovima razumijevanja.“⁵

Na neki način mi kao empirijske osobe moramo iskoračiti iz sebe kako bismo postali sudionik svijeta djela.

Umberto Eco, književni teoretičar i profesor semiotike, također se bavio prisutnošću čitatelja u pripovjednom tekstu, štoviše, njegovo djelo *Šest šetnji pripovjednim šumama* nastalo je na osnovi predavanja o toj temi. U svom djelu piše kako svaka fiktionalna pripovijest gradi svijet od mnoštva likova i događaja, ali ne može izreći sve o tom svijetu:

„Samo nagovješćujući, ona neprestano traži da čitatelj popunjava čitav niz praznina. Naposljetku, svaki je tekst lijena mašina koja od čitatelja traži da obavlja dio njezinih zadaća.“⁶

Koje su to zadaće? Jedna od zadaća svakako jest biranje. Eco pripovjedni tekst uspoređuje sa šumom:

„Šuma je vrt sa stazama koje se račvaju. Čak i kad u šumi nema utabanih staza, svatko može naći svoju stazu, odlučiti da kod kakvog drveta skrene lijevo ili desno i tako kod svakog drveta na koje naiđe.“⁷

Čitateljeva je zadaća, prema tome, odabrati taj svoj put kroz tekst pri čemu će morati raditi različite izbore.

Eco uvodi pojam modela čitatelja. Razlikuje model čitatelja od empirijskog čitatelja. Empirijski čitatelj je onaj stvarni čitatelj; to može biti bilo tko, svatko tko čita koji tekst. Da bismo mogli sudjelovati u stvaranju svijeta djela, trebamo

⁵ Eagleton, Terry: *Književna teorija*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987., str. 93.

⁶Eco, Umberto: *Šest šetnji pripovjednim šumama*, Algoritam, Zagreb, 2005., str. 12.

⁷isto, str. 15.

pak model čitatelja. Model čitatelja podrazumijeva tog svojevrsnog idealnog čitatelja kojeg djelo pretpostavlja. Eco daje primjer priče za djecu:

„Ukoliko tekst počinje s *Bilo jednom*, on šalje signal koji mu istog trena omogućuje da odabire svoj model čitatelja, koji mora biti dijete, ili barem netko tko je spreman prihvatiti nešto što je onkraj zdravorazumskog i razboritog.“⁸

Dakle, svako djelo pretpostavlja idealnog čitatelja kojem je namijenjeno. Mogli smo vidjeti da i jedan i drugi autor podrazumijevaju svojevrsni iskorak iz vlastite osobe kako bismo što bolje odgovarali implicitnom čitatelju koji svijet djela traži. Možemo primijetiti da se zanemaruje empirijski čitatelj. Pitamo se je li uistinu nebitno tko čita neko djelo? U ovom radu želimo se usredotočiti na tog empirijskog čitatelja. Smatramo da je proces čitanja reverzibilan – čitatelj mijenja djelo, a djelo mijenja čitatelja. Djelo je jedna struktura, a čitatelj je druga struktura. Čitanjem se te dvije strukture međusobno prožimaju. Čitatelj nadopunjuje djelo, upisuje značenja u djelo, dok djelo nadopunjuje čitatelja i upisuje nova značenja u čitatelja. Čitatelj se poistovjećuje ili odbacuje sa značenjima koje djelo donosi. Prema tome, mogli bismo reći da djelo, odnosno konkretizacija djela – čitanje – konstruira identitet čitatelja, i to ne onog apstraktnog, implicitnog kojeg je autor zamislio već onog empirijskog. U duhu zalaganja za čitatelja i čitateljsku poziciju, možemo reći da je povijest književnosti povijest recepcije književnih djela, i to recepcije empirijskih čitatelja. O tome piše i Jaus:

⁸ Eco, Umberto: *Šest šetnji pripovijednim šumama*, Algoritam, Zagreb, 2005., str. 19.

„Povijest književnosti i umjetnosti uopće odveć dugo bila je povijest autora i djela. Ona je potiskivala i prešućivala svoju treću stranicu; čitatelja, slušatelja ili promatrača. O njezinoj povijesnoj funkciji rijetko se govorilo, ma koliko neophodna ona oduvijek bila. Jer književnost i umjetnost postaju konkretan proces tek zahvaljujući posredujućem iskustvu onih koji njihova djela prihvaćaju, u njima uživaju ili o njima sude, te ih na taj način priznaju ili odbacuju, odabiru ili zaboravljaju i tako tvore tradiciju.“⁹

Ovom kratkom poglavlju namjera je bila ukratko predstaviti nekoliko književnih teoretičara koji su se bavili čitateljem i čitanjem. Može se primijetiti da su naglašavali kako je čitatelj sustvaratelj djela, kako pridaje nova značenja djelu te na koje sve načine to čini. Nas zanima i obratni put – kako djelo utječe na samog čitatelja. Postavljamo različita pitanja – na koji način se konstruira identitet čitatelja? Kako se to događa? Koji je princip? Na kojim to primjerima možemo potvrditi? Odgovore na ta pitanja pokušat ćemo iznijeti u sljedećim poglavljima, no prije nego što krenemo na to, moramo se ukratko osvrnuti i na sam pojam identiteta.

⁹ Beker, Miroslav: *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 90.

3. IDENTITET

U završnom radu *Pitanje jastva* bavili smo se pitanjima identiteta proučavajući ih na Pirandellovoj drami *Šest lica traži autora* i Shakespeareovim dramama *Hamlet* i *Kralj Lear*. U tom radu došli smo do zaključka – identitet je svojevrsna iluzija, a Pirandello to pokazuje u svom opusu! Svakako, možemo i dalje biti mišljenja da je identitet svojevrsna iluzija, ali ta iluzija potrebna nam je da bismo opstali u ovom svijetu. Stoga se ljudi na različite načine identificiraju sa svijetom oko sebe kako bi dali smisla svom postojanju, kako bi spoznali sebe, kako bi opstali.

U uvodu smo spomenuli da je jezik jedno sredstvo identifikacije, a isto tako spomenuli smo da postoje jezične djelatnosti – slušanje, govorenje, pisanje, čitanje. Iz toga proizlazi da su oblici jezične djelatnosti oblici identifikacije, stoga možemo zaključiti da se i pomoću čitanja čovjek identificira. Što to znači identificirati se? Anićev rječnik u prvoj natuknici iznosi sljedeće definicije: smatrati se identičnim, istovjetnim, „tim istim“, „tim istim i nijednim drugim nego tim“, prihvaćati privremeno ili trajno neke osobine, držanja, uloge, stavove, raspoloženja i slično druge osobe, imitirati, patiti od empatije, izjednačavati se. U drugoj natuknici: prihvatiti/prihvaćati, istaknuti/isticati pripadnost nekom pokretu, grupi, religiji, naciji, poistovjetiti/poistovječivati se s time. U trećoj: utvrđivati istinitost podataka ili jednoznačnost osoba, leševa, tragova čega, predmeta, proizvoda i problema. U četvrtoj: utvrditi čiji identitet.¹⁰ Tako od konkretizacije (identifikacije) dolazimo do pojma – identiteta. Identitetu se posvećuje cijeli niz radova i različiti su ga autori pokušali definirati, ukrotiti taj naizgled zdravorazumski pojam, no to nije uopće tako jednostavno kao što nije jednostavno otkriti svoj vlastiti identitet. Možda zato različitim pokušajima definiranja identiteta izmiče krajnja i čvrsta

¹⁰ Anić, Vladimir: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2004., str. 425.

definicija. Sjetimo li se one naše šume i šumskih puteva na početku, nekim putem moramo krenuti.

Kristina Peternai u svom djelu *Ime i identitet u književnoj teoriji* piše kako postoje dva različita polazišta pri definiranju identiteta: esencijalističko i antiesencijalističko. Temeljni problem koji se nalazi u biti ovih dvaju pristupa je pitanje je li identitet zadan ili subjekt proizvodi svoj identitet svoj postupcima? Zagovornici esencijalističkog pristupa pretpostavljaju postojanje unutrašnjeg esencijalnog sadržaja ili jezgre sebstva i kategoriju identiteta poimaju kao bit ili stabilnu esenciju koja ne podliježe promjeni. Ni pojedinac ni grupa ne mogu utjecati na uspostavljen identitet. Identitet se ovdje uspostavlja kao prirodna kategorija koja je sadržana u biti subjekta. Esencijalistički pristup se koristi fiksnim ili nepromjenjivim identitetnim kategorijama kao što su „žena“, „tinejdžer“, „starci“ te svaku djelatnost subjekta tumači kroz te oznake.¹¹ Drugim riječima, esencijalistički pristup smatra da postoji nešto u svakom pojedincu što je specifično samo za njega i to ne može promijeniti nijedna grupa, nijedna škola, apsolutno nitko. Taj pristup daje svakom pojedincu pravo da se osjeća posebnim, individualcem, a ne da ga se trpa u isti koš s drugima. Svaki pojedinac je, prema tome, posebna jedinka, posebna individua, poseban spoj različitih gena! Znamo da se kromosomi nikad nisu tako spojili da bi nastale dvije potpuno iste osobe na dvije strane svijeta. Čak i Azijati koji nama izgledaju potpuno isto nisu identični. S druge strane tu je antiesencijalistički pristup: „Suprotan pristup identitetu uspostavlja antiesencijalistički pristup koji kategoriju identiteta vidi kao promjenjivu, oslobođenu svoje jezgre. Vidi ju nestabilnu u smislu da je onemogućeno oblikovanje nepromjenjivih ili potpunih identiteta. Jezično značenje vodi prema takvom nestabilnom identitetu. Identitet se uspostavlja jezičnim opisom ili konstrukcijom oblikovanom unutar diskursa i kroz diskurs. Značenje identitetnih kategorija nužno je promjenjivo s obzirom na

¹¹ Peternai, Kristina: *Ime i identitet u književnoj teoriji*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2012., str. 10

promjenu kategorija mjesta, vremena ili različitih okolnosti.¹² Drugim riječima, pojedinac se prema antiesencijalističkom pristupu mijenja kroz život, on se oblikuje i preoblikuje u raznim društvenim procesima preko materijala kulture i jezika. Prema tome, identitet je nešto što se cijelog života izgrađuje. Ti pak se procesi odvijaju pomoću socijalizacije s drugima. Tome u prilog ide činjenica da se pojedinci kroz život okreću različitim ulogama u različitim razdobljima života. Iako su ta dva stajališta suprotstavljena, možda bi najbolje bilo neko ujedinjeno stajalište. Književnost je oduvijek nudila neiscrpne izvore u kojima se javlja tema identiteta. Često progovara upravo o toj borbi esencijalističkog i antiesencijalističkog pristupa opisanog u teoriji – je li pojedinac takav kakav je sam po sebi ili je proizvod društvenih silnica? Može li pojedinac očuvati svoju individualnost unatoč različitim društvenim konvencijama koje nameću ono što je normalno, ono što je propisano? Kako se smiruje ta unutarnja borba? Književnost nije samo medij koji govori o identitetu. Ona je postala i mnogo više – postala je područje izgradnje identiteta. Ovu misao potvrđuje Jonathan Culler:

„Književnost nije samo učinila identitet svojom temom, nego je i odigrala važnu ulogu u konstrukciji identiteta čitatelja. Vrijednost književnosti dugo se povezivala s posrednim iskustvom koje ona pruža čitateljima – omogućuje im da spoznaju kako je to biti u određenom položaju, čime usvajaju sposobnost za odgovarajući način ponašanja i osjećanja. Književna djela potiču identifikaciju s likovima prikazujući svijet s njihove točke gledišta. Pjesme i romani obraćaju nam se tako da zahtijevaju identifikaciju, a identifikacija stvara identitet – postajemo ono što jesmo poistovjećujući se s osobama o kojima čitamo.“¹³

¹² Peternai, Kristina: *Ime i identitet u književnoj teoriji*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2012., str. 48.

¹³ Culler, Jonathan: *Književna teorija: vrlo kratak uvod*, AGM, Zagreb, 2001., str. 132.

Nadalje, to možemo povezati s definicijom o identitetu koju je postavio Jean-Claude Kaufmann:

„Identitet je pripovijest o sebi koju svatko priča sebi samom.“¹⁴

Ovo nam je zanimljiva tvrdnja jer pretpostavlja ono što pokušavamo pokazati u ovom radu; da je čitanje, a možemo reći i slušanje, književnih djela područje izgradnje identiteta. Pitate se kako? Ljudi su oduvijek bili fascinirani pričom. Znamo da su se priče, prije nego što je postojala pisana književnost, prenosile usmenim putem. Znamo da su oduvijek imale moć i tako je narod pomoću priče lakše podnosio tešku svakodnevicu. Isto tako znamo koja je formula uspješnog djela – da se čitatelj može lako poistovjetiti s djelom, odnosno određenim likom čiju priču čita. Zašto je nama recipijentima tako lako upasti u tu magičnost djela? Upravo zato jer su naši životi istkani pričama i jer je naš identitet priča; priča koju pričamo sebi samom i svima drugima. Da možemo opisati identitet planeta Zemlje, to bi bila jedna veličanstvena priča. Sve oko nas je priča. Upravo zato čitatelj se vrlo lako poistovjeti s likom u priči. Svoju priču poistovjećuje s njegovom pričom. Ne smije nas čuditi da mladež traži lektirna djela s kojima će se moći identificirati. Čovjekova duboka unutarnja potreba je pronaći, upoznati i shvatiti sebe. On to radi preko jezika na način da komunicira s drugima, da komunicira sa svijetom. Preko svih naših djelatnosti mi zapravo komuniciramo. Mogli bismo reći da je to nekakvo univerzalno čitanje drugih, sebe, svijeta. Čitajući druge, mi čitamo sebe. O tome govori i Proust:

„Samo iz navike preuzete iz neiskrenog jezika predgovora i posvete pisac kaže: 'Čitaoče moj'. Zapravo je svaki čitalac, kad čita, čitalac sama sebe. Piščevo je djelo samo neka vrste optičke sprave koju pisac nudi čitaocu da bi mu najzad omogućio razabrati ono što bez te knjige ne bi možda vidio u sebi...“¹⁵

¹⁴ Kaufmann, Jean-Claude: *Iznalaženje sebe*, Biblioteka Antibarbarus, Zagreb, 2006., str. 109.

¹⁵ Proust, Marcel: *Put k Swanu – Combray*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.

U sljedećim poglavljima na književnim i neknjiževnim primjerima pokazat ćemo kako književnost, odnosno čitanje književnosti, jest područje izgradnje identiteta, tj. da se čitanjem izgrađuje identitet.

4. ČITANJE I UČENJE – POISTOVJEĆIVANJE S KNJIŽEVNIM LIKOM

U prethodnom smo poglavlju spomenuli kako je identitet priča koju pojedinac priča samome sebi te da je i to vrlo vjerojatno razlog zašto se čovjek može tako brzo poistovjetiti s nekom pričom u djelu. Međutim, sama priča nije jedini razlog poistovjećivanja odnosno identifikacije. Ono što nam neko djelo čini bliskima i razlog zašto se možemo vrlo brzo poistovjetiti s pričom leži u tome što se poistovjećujemo s književnim junakom ili junakinjom, njihovim osjećajima, mislima i doživljajima. Preko spoznavanja njihovih osjećaja, misli i vrijednosti spoznajemo i prepoznajemo same sebe. Na taj način teče proces identifikacije. Postoje tri načina kako se možemo identificirati. Možemo se poistovjetiti s novim mišljenjima, stavovima, osjećajima. Možemo to nazvati unutarnjim svijetom lika. Vrlo vjerojatno je nešto takvo već u nama klijalo, a djelo je u nama to potenciralo, pa se onda usvajanjem spoznaja iz djela to i u nama razvilo. To možemo povezati i sa sustavom jezika kad u fonološkom sustavu nekog jezika postoji potencijal da se razvije novi glas. Nadalje, možemo prepoznati sličan unutarnji svijet lika kao što postoji i u nama pa još dodatno očvrstiti i „zacementirati“ ono što se već u nama razvijalo. Možemo dovesti u pitanje svoje vlastite stavove kada se sudare naš unutarnji svijet i svijet likova i na taj se način duhovno širiti te poštovati ono što je drugačije od nas. Možemo i totalno odbaciti određeni unutarnji svijet lika. Identificiranje s likom neodoljivo podsjeća na teoriju socijalnog učenja Alberta Bandure. On je opazio kako mnoga poželjna i nepoželjna ponašanja djeca stječu jednostavno gledajući i slušajući druge oko sebe.¹⁶ Djeca uče preko svog modela i oni oponašaju svoj model. Prvo su to, naravno, njihovi roditelji. Djevojčice od svojih majki usvajaju ponašanje kako bi se trebala ponašati djevojka. Dječaci pak uče od svojih očeva. Kad krenu u školu, modeli ponašanja postaju sve više njihovi

¹⁶ Berk E., Laura: *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, Naklada Slap, 2008., str. 18.

učitelji i vršnjaci. Danas velik utjecaj imaju i mediji, pa često djeca i mladi traže uzore i modele ponašanja u različitim *celebrityjima*, i to ne samo djeca nego čak i odrasli. Isto tako djeca mogu naći svoj uzor, tj. model ponašanja i u književnom autoru. Primjer takvog učenja, poistovjećivanja sa svojim modelom, je naš poznati književnik i znanstvenik Pavao Pavličić. On se u pismu Ivani Brlić-Mažuranić zahvaljuje na svemu što mu je dala, na svemu što ga je potakla ona i njezina djela:

„Kad me god upitaju zašto pišem, ili kad se sam upitam zašto predajem književnost, sjetim se vas, milostiva. Da, baš vas. I uvijek osjetim potrebu da odgovorim: 'Sjetite se Ivane Brlić-Mažuranić'; ili 'Čitajte što piše Ivana Brlić-Mažuranić'. Ukratko, vaše djelo uzimam za primjer, i njime pokušavam obrazložiti svoju odluku da pišem i da druge poučavam književnosti.“¹⁷

Književni lik također može biti model ponašanja. Najpoznatiji primjer koji možemo naći u književnosti je lik Emme Bovary. Emma Bovary je, uz Don Quijotea, najpoznati lik koji postaje žrtva literature koju čita. Emma je naprosto upijala romane romantičarskog svjetonazora:

„Naizust je znala ljubavne pjesme iz prošlog stoljeća i podglas ih pjevušila, a da nije ispuštala iglu. Pričala im je priče, kazivala novosti, obavljala im usluge u gradu, a starijim djevojčicama krišom posuđivala romane što ih je vazda nosila u džepu svoje pregače i iz kojih je ta vrlo gospođica u predahu od posla i sama gutala cijela poglavlja. U njima je sve vrvjelo od ljubavnih zgoda, ljubavnika, milosnica, progonjenih gospa što padaju u nesvijest u samotnim sjenicama, poštanskih kočijaša koje ubijaju na svakoj postaji, konja što crkavaju na svakoj stanici, mračnih šuma, ljubavnih jada, prisega, jecaja, suza i cjelova, gondola na mjesecini, slavuja u gajevima gospara lavljeg srca, a janjeće čudi toli vrlih da ih nema pod kapom

¹⁷ Visinko, Karol: *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskog jezika: pisanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 201.

nebeskom, uvijek krasno odjevenih, a rone suze ko vrčevi vodu! I punih je šest mjeseci petnaestogodišnja Emma kaljala ruke tom prašinom starih čitaonica.¹⁸

Emma u stvarnom životu nije naišla na ono o čemu je čitala u svojim romanima, ali je uporno željela živjeti kao junakinje o kojima je čitala. Te junakinje bile su svojevrsni model ponašanja mladoj Emmi. Iako ju je početni zanos nakon udaje napuštao, ona je isprva uporno pokušavala doživjeti i dočarati svijet romana koje je čitala:

„U vrtu, na mjesecini, recitirala mu je sve strastvene stihove što ih je znala naizust i pjevala mu, uzdišući, sjetne pjesme polagana tempa, ali se i poslije toga osjećala jednako ravnodušnom kao i prije, a Charles se od njih nije činio ni zaljubljenijim ni uzbuđenijim.“¹⁹

Premda je njezin suprug Charles nju naprosto obožavao na sve načine, njezina sreća i zadovoljstvo u braku bivale su sve manje jer on nije dijelio sličan svjetonazor kao ona! Kamo sreće da su čitali sličnu lektiru, kakav bi to tek rasplet bio za Emmu. Svoju utjehu našla je u zagrljajima svojih ljubavnika, a na kraju je postala poput svojih junakinja:

„Tada se sjeti junakinja iz romana što ih bijaše pročitala, i lirska joj legija tih žena preljubnica stade pjevati u sjećanju očaravajućim sestrijskim glasovima. Dok je gledala sebe u tome liku ljubavnice za kojim je nekoć toliko čeznula učini joj se da i sama postaje zbiljskim dijelom tih maštarija i da ostvaruje davni san svojih mladih dana. Emma je uz to osjećala i zadovoljstvo osvete. Ta nije li dovoljno pretrpjela! Ali sada likuje ona, a ljubav, tako dugo sputavana, bukta nesmetana i veselo ključa. Uživala je u njoj bez grizodušja, bez nespokoja, bez smutnje.“²⁰

¹⁸ Flaubert, Gustave: *Gospođa Bovary*, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 55.

¹⁹isto, str. 62.

²⁰isto, str. 189.

Emma svoje ponašanje, da se izrazimo psihološkim rječnikom, oblikuje po modelu, a njezin model ponašanja bile su književne junakinje. Tek kasnije uviđa u kolikoj je zabludi živjela kada ju obojica ljubavnika napuste, no nije samo Emma bila ta koja je svoj stvarni život poistovjećivala sa životom iz romana. Léon, u početku njezin duboki i iskreni prijatelj, srodna duša koja ju razumije, a kasnije i njezin ljubavnik, Emmu uspoređuje s junakinjama iz književnosti:

„Promjenljivošću svojih ćudi, čas tajnovita, čas vesela, čas brbljava pa šutljiva, neobuzdana i ravnodušna, budila je u njemu tisuće požuda, potpirivala mu nagone i sjećanja. Za nj je ona bila zaljubljena žena iz svih romana, junakinja iz svih drama, neodređena „ona“ iz svih knjiga pjesama.“²¹

Slično se događalo i Emmi. Pisavši pisma svom ljubavniku, nije bila sposobna vidjeti realnu sliku osobe, već se obraća osobi koju je ona zamislila na temelju svojih izgrađenih želji i slika iz romana:

„Ali dok ih je pisala, imala je pred očima drugog čovjeka, izmišljen lik sazdan od najvatrenijih uspomena, od najljepših stvari što ih je čitala, od najstrastvenijih svojih žudnja; i on je na kraju postajao toliko tvaran, toliko dostupan da je pred njim drhtala od divljenja, a da ga pritom ipak nije mogla jasno predočiti, toliko se gubio, poput kakva božanstva, u preobilju svojih atributa.“²²

U ovoj kraćoj analizi mogli smo na književnom primjeru vidjeti koliko može književnost imati utjecaja na izgradnju ličnosti i kako književni lik može postati modelom ponašanja čitatelja. Zanimljivo je to da je i sam Gustave Flaubert napisao roman *Gospođa Bovary* kako bi raskrstio sa svojim romantičarskim svjetonazorom. Ubivši Emmu, Gustave raskršta s romantičarom u sebi: „Pisac

²¹ Flaubert Gustave: *Gospođa Bovary*, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 301.

²²isto, str. 328. i 329.

razračunava s romantičnim zanosima svoje prošlosti...“²³ Podsjetimo se da je na suđenju poradi moguće zabrane njegovog djela sam Flaubert izjavio dojmljivu rečenicu: „Emma Bovary, to sam ja!“

Ovo je bio književni primjer utjecaja čitanja na konstrukciju identiteta. U stvarnosti možemo pronaći brojne primjere utjecaja i identificiranja s književnim junacima. Društveno-kulturna pojava verterizma primjer je koliko daleko može ići identifikacija i koliko neki lik može biti model ponašanja. Do te pojave došlo je nakon objave romana *Patnje mladog Werthera* Johanna Wolfganga von Goethea. Ljudi su se oblačili kao glavni likovi romana, a čak su birali smrt po uzoru na glavnog lika romana, pa su se u to vrijeme često događala masovna ubojstva.²⁴

Ovo su primjeri kako literatura može negativno utjecati na svoje recipijente. Mora li čitatelj učiti po modelu likova kao što su Emma Bovary i Werther? Naravno da ne mora. Sjetimo se tvrdnje s početka poglavlja: „Možemo i totalno odbaciti određeni unutarnji svijet lika.“ Imamo potpunu slobodu učiniti takvo što. Na primjer, sin može imati oca koji se loše ponaša prema njegovoj majci. Sin odlučuje kako se nikada neće ponašati kao svoj otac, da će se uvijek odnositi prema ženama s poštovanjem. Iako je sin odustao od takva ponašanja, njegov otac i dalje ostaje model njegova ponašanja jer je to model prema kojem je učio. Tako i ti likovi dalje, na neki način, ostaju naši modeli ponašanja – naši modeli ponašanja kako se ne ponašati! Problem predstavlja i to što se često književna djela i postupci likova shvaćaju doslovno. Bajke su najbolji primjer da se nešto ne mora tumačiti na taj način. Zašto se djeca jednostavno ne isprepadnu, primjerice, kad im čitamo ili pričamo priču o Crvenkapici, pogotovo na onaj dio kad vuk žive proždere baku i Crvenkapicu? Doslovno zamislite tu scenu kako lovac razreže vukov trbuh, a baka i Crvenkapica izlaze van iz

²³ isto, str.430.

²⁴ Colman M. , Andrew: *A Dictionary of Psychology*, Oxford University Press, New York, 2015., str. 820.

vukova trbuha. Nije to baš nešto što bismo voljeli vidjeti svaki dan. Djeca te bajke podsvjesno tumače na onaj simbolički način na koji ih i treba tumačiti. Ovu scenu s vukom tumače kao oslobađanje, a ne kao izlaženje iz vukova trbuha. Gube li odrasli takve sposobnosti? Zašto Wertherovu smrt shvatiti tragično, identificirati se, patiti i ići u daljnje krajnosti te naštetiti samom sebi? Možda je to bila Wertherova simbolička smrt, jednog dijela njegova sebstva, tj. smrt patnika u njemu samome. Drugim riječima, kao da se Werther pozdravlja s nekim dijelom vlastite osobe s kojim više ne želi imati veze: „Zbogom, patniče, od tebe nemam ništa. Postoji bolji život, van patnje, a zato ti moraš umrijeti.“ Naravno, svaki čitatelj na različit način komunicira s djelom, o čemu ćemo govoriti u sljedećem poglavlju.

5. ČITANJE I KOMUNIKACIJA

U izgradnji identiteta nije bitno samo imati modele ponašanja, već je u svemu tome bitna i komunikacija. Sociokulturalna teorija Lava Vigotskog naglašava kako je socijalna interakcija nužna kako bi djeca usvojila načine mišljenja i ponašanja svoje kulture:

„Vigotski je vjerovao kako komunikacija koja se događa između djeteta i odraslih osoba ili iskusnije djece, koji mu pomažu u usvajanju aktivnosti važnih u nekoj kulturi, postupno postaje sastavni dio djetetova mišljenja. Internalizirajući bitna obilježja tih dijaloga, djeca postaju sposobna koristiti unutrašnji govor u upravljanju vlastitim mišljenjem i ponašanjem, kao i kod usvajanja novih vještina.“²⁵

Pojedinca ponajviše izgrađuje komunikacija s njemu bliskim osobama, roditeljima i prijateljima. Važno je naglasiti kulturni kontekst i način na koji se ta komunikacija odvija. Kako je takva komunikacija povezana s čitanjem književnih djela?

Čitanje je svojevrsna komunikacija čitatelja i djela. Čitanje književnog djela podsjeća na komunikaciju između dvije osobe. Podsjetimo se kako teče takva komunikacija. Imamo pošiljatelja poruke koja je izražena u određenom kodu. Imamo samu poruku. Imamo primatelja poruke koji mora poznavati kod u kojem poruka dolazi, što također podrazumijeva poznavanje pragmatičnih znanja vezanih uz tu poruku. Komunikacija je, u optimalnom slučaju, dvosmjerna. Osobe međusobno razmjenjuju poruke. Da bi došlo do komunikacije, razumljivo, mora postojati određeni kontekst koji pogoduje komunikaciji. Osobe moraju imati slično područje interesa, slične stavove ili su jednostavno primorane komunicirati jer im socijalna norma i konvencija nalaže komunikaciju u danom trenutku, primjerice, osoba mora razgovarati sa

²⁵ Berk E., Laura: *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, Naklada Slap, 2008., str. 23.

službenikom u banci ako želi uplatiti račun. Uzmimo primjer dvojice prijatelja koji razgovaraju o nekoj temi koja ih oboje interesira. Svaki od njih je posebna individua koju čini skup različitih mišljenja, vrijednosti i stavova. U konstruktivoj razmjeni mišljenja dolazi do prožimanja vrijednosti, mišljenja i stavova jednog i drugog pojedinca. Dolaze do novih spoznaja, ili učvršćuju već dobro ustaljena mišljenja, ili pak odbacuju mišljenje, stav ili vrijednosti onoga drugoga.

Čitanje književnog djela također možemo promatrati kao konstruktivnu razmjenu mišljenja, vrijednosti, stavova, doživljaja i emocija. Djelo je poput žive osobe koja nas poziva na komunikaciju. Neobičan primjer toga možemo pronaći u romanu *Harry Potter i Odaja tajni*. Iako djelo predstavlja dječju literaturu, ne treba ga podcjenjivati, i takva štiva otkrivaju zanimljiva mjesta na kojima čitatelj može obratiti posebnu pažnju. Upravo u tom djelu postoji takvo mjesto. Ukratko ćemo objasniti najbitnije iz djela kako bi se lakše pratila daljnja analiza. Dakle, druga je godina na Hogwartsu, a neotkriveno čudovište iz Odaje tajni napada učenike mutnjake. Harry i njegovi prijatelji pokušavaju otkriti tko bi mogao stojati iza toga, a slučajno su nabasali na neobičan dnevnik u kojem ništa ne piše, na početnoj stranici samo piše T. M. Riddle i to je sve. Harryjevi prijatelji Ron i Hermiona ne misle da je taj dnevnik nešto posebno, ali Harryju nešto ipak ne daje mira. Misli da ovaj dnevnik skriva nešto, puno više nego što otkriva. Bio je u pravu. Jednog dana, kada mu je tinta poprskala knjige, shvaća da jedino taj dnevnik nije poprskan tintom. Shvatio je da se tinta upija! Tako je noć, kad su svi otišli na spavanje, iskoristio kako bi provjerio ono što je sumnjao. Tinta nestaje i prodire u dnevničke stranice. Napisavši prvu rečenicu *Ja se zovem Harry Potter*, događa se nešto nevjerovatno. Najednom se pojavio odgovor – autor dnevnika odgovara mu na razna pitanja. Na kraju mu odlučuje pokazati sve odgovore na njegova pitanja.

Ovaj čudnovati događaj simbolično prikazuje odnos čitatelja i djela, njihov odnos komunikacije. Kao što Harry ima nekakva očekivanja u vezi s tim dnevnikom, tako i čitatelj ima određena očekivanja od djela koje je pred njim. Harry postavlja različita pitanja tijekom tog dijaloga. Primjerice: kako to misliš, znaš li ti što o tome, tko stoji iza toga, kako se to može. Na isti način i čitatelj postavlja pitanja tijekom svog čitanja, to je jedna od tzv. strategija čitanja kako bi se lakše pratio tekst koji se čita. To neodoljivo podsjeća na živu komunikaciju. Osoba mora pratiti neki govoreni tekst, pa postavlja pitanja kako bi lakše mogla pratiti razgovor i kako bi bolje razumjela sadržaj ili je možda koju informaciju ispustila, pa se opet vraća na nju. Djelo pak čitatelja uvlači u svoj svijet, odnosno u ovom slučaju Riddle, navlači Harryja da ga zainteresira za svoju pripovijest. Koristi signale poput:

„Ali oduvijek sam znao da će biti ljudi koji neće željeti da drugi čitaju ovaj dnevnik.“²⁶

Naravno, ovdje se čitatelj, odnosno Harry, polako hvata u zamku – zašto se ne bi čitao ovaj dnevnik? Kako to misli? Što se dogodilo? Dalje Harry, tj. čitatelj traži da mu djelo, odnosno Riddle, kaže nešto više o tome. Zanimljivo je kad mu kaže:

„Mogu ti pokazati ako želiš. Ne moraš mi vjerovati na riječ.“²⁷

Ovdje djelo računa na čitatelja da se otvori, da se preda, da vjeruje, da sudjeluje, da komunicira. Interesantno, naglašava da mu ne mora vjerovati na riječ. Na taj način upozorava da je to fikcija, ali njemu daje potpunu slobodu hoće li on vjerovati, tj. ući u svijet djela ili neće. Na kraju Harry pristaje na taj sporazum i svojevrсна čarolija usisa ga u dnevnik:

²⁶Rowling, J. K.: *Harry Potter i Odaja tajni*, Algoritam, Zagreb, 2014., str. 194.

²⁷isto, str. 95.

„Stranice dnevnika počnu se nadimati kao da ih je zahvatio jak vjetar sve dok se ne zaustave negdje oko sredine mjeseca lipnja. Harry zine kad opazi kako se mali kvadrat za 13. lipnja pretvara u nešto slično minijaturnom televizijskom ekranu. Pomalo drhtavom rukom prinese taj prozorčić oku i, prije nego shvati što se zbiva, nagne se naprijed. Prozorčić se proširi i on osjeti kako mu tijelo napušta krevet i naglavačke upada kroz otvor u stranicu, u vrtlog boja i sjena.“²⁸

To svojevrsno usisavanje čitatelja u djelo događa se kada čitatelj svojevoljno, nakon ispipavanja terena, pristane na komunikaciju. Svakom čitatelju poznat je taj osjećaj kad nas djelo jednostavno obuzme, kao da nam je samo dušu i tijelo zarobilo i, evo, već hodamo na samom čvrstom tlu gdje priča teče. Taj isti osjećaj možemo povezati i s osjećajem koji se javlja kad komuniciramo s nekom osobom. Kad nas uspije uvući u svoju priču, pristajemo na komunikaciju, i ona teče jednostavno, odvuklo nas je, i mi sad, nesvjesni vremena, razgovaramo i razmjenjujemo mišljenja, osjećaje, doživljaje – naše priče.

Kao što smo prije govorili o Emmi Bovary, kako je ona osvijestila svoju poistovjećenost s likovima romana koje je zdušno čitala, isto tako i Harry u jednom trenutku pomisli kako je dosta sličan tom Tomu Riddleu. Tom Riddle je zapravo fiktivni lik, gospodar tame koji je svoju dušu utkao u dnevnik kako bi se jednoga dana mogao vratiti. Primijetio je da Tom Riddle i on imaju slično ponašanje – znaju nešto što bi možda trebalo reći, ali ipak prešućuju i negiraju kad ih se pita:

„Ali Harry je bio uvjeren da je to ona ista vrsta nijekanja kojem je i on pribjegao u razgovoru s Dumbledoreom.“²⁹

²⁸Rowling, J. K.: *Harry Potter i Odaja tajni*, Algoritam, Zagreb, 2014., str. 195. i 196.

²⁹isto, str. 198.

Već prije nego što je otkrio kako taj dnevnik funkcionira, imao je nad njim svojevrsnu moć:

„Harry nije znao čak ni sam sebi objasniti zašto jednostavno nije bacio taj rokovnik. Činjenica da ga je on, iako je znao da u njemu ništa ne piše, rastreseno uzimao u ruke i okretao stranice, kao da je to neka priča koju bi htio pročitati do kraja. I premda je bio uvjeren da nikad prije nije čuo za ime T. M. Riddle, svejedno mu se činilo da mu to ime nešto znači, gotovo kao da mu je Riddle prijatelj od malih nogu, samo što ga je napol zaboravio. Ipak je to bilo besmisleno. On nikada nije imao prijatelja dok nije došao u Hogwarts. Za to se bio pobrinuo Dudley.“³⁰

Što je to Harryja privuklo toj nenapisanoj priči? Je li to njezina neodređenost, neuhvatljivost ili to što on prepoznaje nešto svoje što mu je poznato, nešto što ga vuče? Mogli bismo reći sve pomalo od toga. Tako i svakog čitatelja privlači upravo djelo koje mu je na neki čudan način poznato, njemu slično ili ga privlači tek nešto što sluti o djelu, a ta slutnja raste u dubini čitatelja, sluti korijen nečega što bi se moglo razviti u njemu samom. Možda pak sluti književnoumjetničko biće koje mu se obraća. Možda nas privlači baš djelo s kojim možemo slobodno i nesputano komunicirati. Povežemo li to sa živom komunikacijom, nas privlače osobe s kojima možemo slobodno i nesputano komunicirati i dijeliti svoja mišljenja. Isto tako imamo pravo odbiti komunikaciju s osobama koje nam ne odgovaraju. U Gradskoj knjižnici Rijeka postoje izložena prava čitatelja među kojima se jedno osobito ističe – pravo da ne čitamo. Čitatelj ima pravo ne čitati ono što mu ne odgovara. Čitatelj ima pravo odbiti komunikaciju s djelom. Ima pravo na svoj vlastiti način tumačiti ono što mu djelo govori.

³⁰ Rowling, J. K.: *Harry Potter i Odaja tajni*, Algoritam, Zagreb, 2014., str. 189.

6. ČITANJE I BIBLIOTERAPIJA

U poglavlju *Čitanje i učenje – poistovjećivanje s književnim likom* vidjeli smo kako vrlo lako možemo postati žrtva literature poput Emme Bovary. U ovom poglavlju želimo pokazati kako literatura može itekako pomoći svojim čitateljima, a u svemu tome bitno je uspostaviti dobru komunikaciju s literaturom. Kako literatura može pomoći i koliko je komunikacija važna u životu, istaknula je profesorica hrvatskog jezika i književnosti Ivana Bašić koja je nastavu književnosti zasnovala na ideji da je književnost medij za uspostavljanje komunikacije sa samim sobom i sa svijetom.³¹ Stoga ona predlaže tzv. biblioterapeutski pristup u nastavi književnosti koji se može lako ostvariti jer neke strategije biblioterapije koriste i nastavnici, kao što ćemo vidjeti u nastavku. Biblioterapiju je otkrila slučajno, a spoznaje iz te discipline primjenjuje u nastavi. Ljubav prema tome urodila je priručnikom za sve koje zanima biblioterapija i takav pristup u nastavi književnosti.

Biblioterapija dolazi od grčke riječi *biblios*, što znači knjiga, i grčke riječi *therapia*, što znači liječenje, stoga bi doslovan prijevod biblioterapije bio „liječenje knjigom“. Iako bismo možda rekli da potječe iz psihološke ili medicinske prakse, iznenadili bismo se jer potječe iz knjižničarskog svijeta. Naime, knjižničari su već odavna znali preporučivati knjige za određene probleme s kojima su se ljudi nosili. Kasnije se ona primjenjuje te razvija i u medicini. Biblioterapiju su definirali na različite načine, a možda najprimjerenija definicija za ovaj rad bila bi ona Caroline Shrode. Prema njoj, biblioterapija je proces dinamične interakcije između osobnosti čitatelja i literature kao psihološkog područja koje može biti korišteno za osobni razvoj i rast.³² U duhu ovog rada mogli bismo napisati: proces dinamične interakcije između osobnosti čitatelja i literature kao područje izgradnje identiteta i opet bi odgovaralo.

³¹ Bašić, Ivana: *Biblioterapija i poetska terapija*, Balans centar, Zagreb, 2011., str 8.

³² isto, str. 16.

Biblioterapija se grana na tri vrste: institucionalnu, kliničku i razvojnu. Ova tri tipa oblika izvode se s obzirom na nekoliko bitnih čimbenika, a to su: sudionici, ciljevi, programi i voditelji. Razlika između institucionalne i kliničke, koje su bliže jedna drugoj, te razvojne jest ta što razvojna kao klijenta ima svaku „normalnu“ osobu koja je u kriznoj situaciji, dok institucionalna i klinička imaju medicinskog pacijenta ili osobu s emocionalnim problemima. Razvojnou biblioterapijom mogu se baviti svi pojedinci koji djeluju na području obrazovanja, pa tako to mogu biti učitelji, profesori te pedagozi, dok institucionalna i klinička podrazumijevaju rad s psihijatrom ili knjižničarom. Velika razlika, primjerice, u radu knjižničara i npr. učitelja jest ta da knjižničar ne razgovora odnosno ne diskutira s čitateljem o pročitanom materijalu. Tu dolazimo do još jednog razdvajanja biblioterapije: biblioterapija čitanja i interaktivna biblioterapija. Interaktivnu biblioterapiju povezujemo s pojmom poetska terapija. Mnogi bi pomislili da su biblioterapija i poetska terapija istovrijedni pojmovi, ali varali bi se :

„Biblioterapija je širi pojam i u praksi se često odnosi na institucionalnu biblioterapiju, dok se termin poetska terapija odnosi više na interaktivnu i kliničku biblioterapiju. Dok biblioterapija podrazumijeva knjižnicu kao mjesto rada i tim knjižničara i terapeuta u suradnji, poetska terapija može se provoditi u svim institucijama koje odražavaju fizičko i psihičko zdravlje čovjeka, prate razvoj i podržavaju razvoj pojedinca, a poetski terapeut je samostalan u svojoj praksi.“³³

Prema tome, poetska terapija oblik je razvojne interaktivne biblioterapije i svaki učitelj, profesor i pedagog može je primjenjivati u svom radu. Nastava književnosti čini se kao odlično područje primjene poetske terapije, a vjerojatno neke strategije poetske terapije primjenjuju mnogi profesori i učitelji, samo što

³³Bašić, Ivana: *Biblioterapija i poetska terapija*, Balans centar, Zagreb, 2011. , str. 15.

toga nisu svjesni. Kako to izgleda tipična seansa poetske terapije? Ona se sastoji od uvoda, glavnog dijela i završetka. U uvodu se ponajprije stvara opuštena i ugodna atmosfera kako bi se osoba lakše prepustila dijeljenju svojih osjećaja, stavova, mišljenja. Zatim se čita tekst, a nakon toga provodi se razgovor o pročitanome. Glavni dio je onaj kreativni dio u kojem se sudionicima nudi tema za pisanje, odnosno neki kreativni zadatak na temelju pročitanog materijala i na temelju razgovora. U samom završetku donose se zaključci, razgovara se o smislu kreativnih zadataka te kakvu važnost ima ovakav oblik djelovanja za njihov život.

Iz toga možemo vidjeti da vrlo slične postavke postoje i u nastavi književnosti. Imamo nastavnika koji priprema materijal, atmosferu i učenike za razgovor. Razgovara se o pročitanome tekstu o kojem učenici iznose svoje stavove i osjećaje. Nakon toga, rijetko, a moglo bi i češće, daju se kreativni zadaci vezani uz samu temu razgovora, vezani uz pročitano, vezani uz ono o čemu se sve došlo razgovarajući. Učenici mogu napisati pjesmu u kojoj će koristiti slične motive kao što ih je upotrebljavao pjesnik ili, primjerice, napisati kakav sastavak na temu koja ih je privukla. Moglo bi se reći da izostaje razgovor o tome zašto im je to bitno u životu. Vjerojatno neki nastavnik, ako je te sreće, nađe vremena i preispita svoje učenike. Savjesni nastavnik naći će vremena za takve stvari. On će uvijek preispitivati i vrjednovati svoj rad. Tako je i s poetskim terapeutom. On uvijek vrjednuje svoj rad i procjenjuje što je moglo biti bolje, a što je bilo baš dobro i treba dalje nastaviti.

Pitanje koje bismo si mogli postaviti – zašto bi se upotrebljavalo takvo što u nastavi književnosti? Rekli smo da je književnost bogato područje izgradnje identiteta. Pokazali smo da književni likovi mogu biti modeli ponašanja i da je djelo poput žive osobe s kojom komuniciramo. Iz razvojne psihologije, a iz samog života, znamo da mlada osoba ulaskom u adolescenciju stupa u

najburnije razdoblje svog života. Psiholog Erik Erikson, poznat po svojim razvojnim stadijima čovjeka, odmah je prepoznao da je za ovaj stadij razvoja ključno formiranje identiteta, stoga taj svoj stadij naziva *identitet naspram zbunjenosti uloge*. Naime, prema Eriksonovoj teoriji svaka osoba u razvoju mora proći određene stadije, a u svakom tom stadiju postoji konflikt koji mora razrješiti kako bi neometano prešla na sljedeći stadij. Ključ ispunjenog života je, prema tome, osjećaj da je osoba razrješila sve konflikte razvojnih stadija. Ako, primjerice, u prvom stadiju, gdje je bitno razrješiti konflikt između povjerenja i nepovjerenja, osoba nije razrješila potrebno, ona će se dalje mučiti u ostalim razvojnim stadijima. Vratimo se stadiju *identiteta naspram zbunjenosti uloge*. To razdoblje započinje ulaskom u adolescenciju, a traje od 12. sve do 20. godine. Naravno, to je samo okvirno rečeno, postoje slučajevi tzv. produljene adolescencije koju proživljavaju studenti, a isto tako kroz život se javljaju i različita preformuliranja i preispitivanja identiteta što se događa na svakom životnom stadiju i vezano je uz promjene; bilo osobe bilo konteksta u kojem osoba obitava. Prema Eriksonu, tinejdžeri u složenim društvima doživljavaju krizu identiteta – privremeno razdoblje konfuzije i stresa dok, prije no što odrede svoje vrijednosti i ciljeve, eksperimentiraju alternativama.³⁴ Prođe li osoba sva svoja unutarnja previranja, uspješno ih i samostalno riješi, možemo reći da je postigla zreli identitet. To je jedan od statusa identiteta, a postoje ih četiri. Ako osoba nije bila okružena povoljnom okolinom, često dolazi do apsolutno suprotnog statusa identiteta – difuzije identiteta. Osoba nema apsolutno nikakve izgrađene vrijednosti i uopće nije zainteresirana u formiranju bilo kakvog stava. Sljedeći status identiteta, na putu prema zreлом identitetu, je preuzeti identitet. Osoba tada često preuzima gotove stavove, vrijednosti i uvjerenja od svojih vršnjaka, pa čak i romantičnih partnera te obitelji, a da prije nije istražila druge opcije. Nakon statusa preuzetog identiteta slijedi tzv. moratorij. U tom razdoblju pojedinac istražuje svoje mogućnosti i isprobava

³⁴Berk E., Laura: *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, Naklada Slap, 2008., str. 383.

različite alternative. Aktivno radi na pronalasku nečega što će ga voditi u životu. Za to razdoblje karakteristično je odgađanje ili zadržavanje jer se pojedinac ničemu što isprobava nije konačno obavezao. Do statusa zrelog identiteta dolazi kad se konačno odlučuje za određeni skup vrijednosti i stavova, ima stalan osjećaj ja, zna tko je i smjer kojim ide. U tome svemu pomaže mu podrška obitelji, a isto tako i podrška same škole i nastavnika.

Škola je partner u razvijanju mišljenja, vrijednosti i stavova, a možemo slobodno reći da je nastava književnosti jedno od najzahvalnijih područja izgradnje stavova i vrijednosti, u konačnici izgradnje identiteta. Nastava književnosti može pomoći mladima, bilo učenicima, bilo studentima, da otkriju svoje vlastite vrijednosti, da otkriju sebe same. U tome uvelike pomažu strategije biblioterapije odnosno poetske terapije i baš zato ih treba primjenjivati u nastavi. Kako i zašto odabrati djelo pogodno za takav pristup i kako možemo primijeniti biblioterapeutski pristup u nastavi, prikazat će se u sljedećem potpoglavlju.

6.1. Kako je Potjeh tražio istinu – biblioterapeutski pristup u nastavi

Želimo li raditi s učenicima i studentima na takav način moramo, prije svega, omogućiti dvosmjernu komunikaciju između djela i čitatelja. Sjetimo se da svaki čitatelj ima pravo odbiti komunikaciju s djelom, zato moramo omogućiti sve povoljne uvjete za ostvarivanje tog cilja. To znači da ćemo utvrditi područja njihova interesa, koje su njihove trenutne preokupacije, a zatim pronaći materijal odnosno djelo koje pogoduje njihovim interesima i preokupacijama. Svakako to mora biti tekst s kojim se oni mogu identificirati. Za ovu priliku odlučili smo uzeti priču *Kako je Potjeh tražio istinu* Ivane Brlić-Mažuranić. *Priče iz davnine* inače ulaze u nastavni plan i program. Ovim primjerom želimo pokazati da postoje djela u nastavnom planu i programu koja možemo približiti učenicima i s kojima se učenici mogu poistovjetiti i raditi, a ne moraju ih isključivo doživljavati kao nešto što se mora pročitati iz obaveze jer će netko provjeravati njihovo znanje. Također želimo pokazati da biblioterapeutski pristup ne odskače previše od uobičajenih pristupa u nastavi književnosti.

Prije nego što se odlučimo za neko djelo, valja nam, osim o učeničkim interesima, promisliti o problemu o kojem s učenicima želimo porazgovarati. Primjerice, priču *Kako je Potjeh tražio istinu* možemo upotrijebiti ako se želimo pozabaviti s učeničkim krizama identiteta. U priči imamo tri lika koji će zaokupljati našu najveću pažnju: Maruna, Ljutišu i Potjeha. Jednoga dana ta trojica braće susreću u šumi neobično biće Svarožića koji im pokaže cijeli svijet i sve što je tad na svijetu postojalo:

„Ponajprije vidješe sve blago i sva polja i sva dobra i sva bogatstva što ih onda na svijetu bijaše. Pa onda još jače viju, viju, kruže, kruže i odjedanput

vide sve zvijezde i sve zvjezdice i Mjesec i Vlašiće i vjetar i sve oblake. Od tolikog viđenja sve se smutilo braći...³⁵

Sjetimo se da adolescenti u složenim društvima proživljavaju svojevrsnu krizu identiteta jer postoji toliko mogućnosti i smjerova kojim bi mogli krenuti. Isto tako i braći se smučilo od svih silnih mogućnosti svijeta koje postoje. U nastavku teksta možemo naći daljne borbe s identitetom. Naime, Svarožić, nakon što je braći pokazao sve što se tada na svijetu moglo vidjeti, rekao im je što činiti i kojim se smjerom trebaju voditi u životu. Braća su od silnog straha i uzbuđenja naprosto zaboravila što su vidjela i čula. Tako se i adolescentima događa sličan scenarij. Kao da zaboravljaju sve vrijednosti koje su dosad naučili i usvojili, odjednom nema ništa smisla i čini se kao da više ni u što nisu sigurni. Vrativši se iz šume svome djedu, nisu znali reći što im je Svarožić rekao. Uto ih zgrabiše bjesovi:

„Bijahu oni luda i bezglava čeljad, koja niti je za koji posao, niti može kome nauditi, dok ih čovjek ne primi k sebi.“³⁶

Poslao ih je Bjesomar, vladar šumskih bjesova. Autorica daje objašnjenje da su tako stari Slaveni nazivali vladara zlih i opakih sila. Morali su osigurati da se braća ne sjete onoga što im je Svarožić rekao. Bjesovi su zaposjeli Maruna i Ljutišu. Šaptali su im ono što bi trebali reći i činiti:

„Marun i ne promisli, je li istina što mu bijes govori, nego se obradova i onda reče djedu kako mu bijes šaptaše.“³⁷

Ljutiša također ništa ne promišlja, nego kaže onako kako mu je bijes rekao. Možemo vidjeti da su Marun i Ljutiša oni pojedinci koji ne žele vidjeti postoje li kakve alternative, postoji li kakva druga istina za njih, već oni

³⁵ Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001., str. 17.

³⁶ isto, str. 18.

³⁷ Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001., str. 19.

prihvaćaju nametnute vrijednosti. Dakle, oni preuzimaju gotov, nametnuti identitet.

Potjeh je, za razliku od ove dvojice, u statusu moritorija:

„Ali Potjeh vrlo ljubljase istinu, zato ne htjede da poslušaj bjesa, niti da laže djedu, nego otepe bjesa nogom i reče djedu: Ne znam, djede, ni što sam vidio, ni što sam čuo.“³⁸

Potjeh predstavlja pojedinca koji je svjestan toga da postoji mogućnost lakog razrješenja problema, ali on zna da to nije pravi put. Zna da mora vidjeti svijet i isprobati sve alternative kako bi saznao ono što je za njega istina:

„Zbogom, djede, odoh ja u goru i ne vraćam se dok se ne dosjetim istini, pa makar trajalo deset godina.“³⁹

Njegov djed Vjest, iako tužan, prihvatio je to kao što svaki normalni staratelj prihvaća da se dijete mora odvojiti i izgraditi svoj vlastiti identitet. Ljutiša i Marun pak su za to vrijeme radili sve što su im bjesovi govorili; Marun skupljao bogatstva, a Ljutiša postao silan lovac. Potjeha je za to vrijeme pokušao opsjesti njegov bjes jer to mu je bio zadatak koji mu je zadao Bjesomar. Bjes je morao na sve mile načine spriječiti da se Potjeh dosjeti svoje istine. Ovaj mu skakao, cvilio, dosađivao, pozvao ostale bjesove i napravio igru, buku...sve samo da Potjeh ne može uhvatiti mira. Potjeh ga se pokušao riješiti, ali nije išlo. Čak je pokušao zatvoriti u bunar bjesa i njegovo društvo, no onda su oni napravili još veću buku. Ove bjesove možemo promatrati kao ispade adolescentske ličnosti. Podsjećaju na lude hormone koji divljaju tijelom:

„Crveni kao crvendaći, zeleni kao zelembaći, rutavi kao janje, golišavi kao žabe, rogati kao puž, šušati kao miš. Takvi oni lete niz vododerinu na svojim klipićima, kao luda vojska na ludim konjima. Lete niz stijenu, jedan drugome za petama i ne zaustavljaju se do pol zavaranka, gdje ležase velik

³⁸ isto, str. 20.

³⁹ isto, str. 22.

kamen, sav obrastao mahovinom. Tu se zaustavljahu na mahovini te se od velikog zamaha i od puste ludorije koprcaju jedni preko drugoga.⁴⁰

Potjehu se čak mili gledati zabavu ovih malih vragolana, a u isti čas zna da se mora dosjetiti svoje istine. Isto tako i adolescenti luduju, uživaju u istraživanju granica slobode, a ipak duboko svjesni da se moraju dosjetiti koji je njihov smjer u životu. Svakako je u svakom životnom stadiju, tako i u ovom, bitno prihvaćanje svega što koja dob donosi. Bez prihvaćanja nema mira i nastupa drama. Tako i Potjeh shvaća da ne može negirati svoje bjesove, ne može ih poklopiti, ne može staviti problem pod tepih jer je problem to gori što se prije ne rješava, odnosno ako se ne prihvaća i izbjegava:

„Spozna dakle Potjeh da tu nema hasne. 'E sada vidim bolan: poklopljeni bjesovi sto puta gori od puštenih.'⁴¹

Kako je on prihvatio svoga bijesa, tako se na neki način i sprijateljio s njim te mu je bijes već sam otkrio istinu i otvorio oči. Spomenuli pak smo ranije da osobe u statusu moritorija često izbjegavaju i odgađaju postizanje konačnih vrijednosti. Takva je situacija i s Potjehom:

„A kako li to, golube, sjediš ovdje već malone godinu dana i što će to tebi? Eno ti možda djed na krčevini već i umro za to vrijeme!⁴²“

Kasnije se Potjeh dosjeti da se mora vratiti djedu i da ga je srce tamo oduvijek vuklo, no pada u bunar i utopi se. Kad je Potjeh umro, njegov bijes postao je nesretan, što je prizvalo ostale bjesove jer su oni jako složni ako je netko od njih u nevolji, pa su tako bjesovi napustili Maruna i Ljutišu:

„Ljutiša i Marun pak po prvi put nakon godinu dana nađoše se bez svojih bjesova. Kad su bjesovi od njih odskočili, braći se u isti čas učinilo, kao da

⁴⁰ Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.,str. 26.

⁴¹ isto, str. 27.

⁴²Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.,str, str. 28.

su godinu dana slijepi svijetom hodali i kao da su ovog časa na zaravanku opet progledali.⁴³

Ovo je trenutak u kojem je pojedinac svjestan da je na se preuzeo tuđi identitet. Marun i Ljutiša osjećaju se kao da dosada to nisu bili oni sa svim svojim postupcima. Odsada ostaju na djedovoj krčevini i čuvaju sveti oganj.

Priče, a osobito bajke, nisu tu da se tumače doslovno, rekli smo već u poglavlju o čitanju i učenju. Cijelu priču možemo promatrati kao razvoj cjelokupne ličnosti. Svarožić i Bjesomar te njegovi podanici predstavnici su dobrih i zlih silnica koje djeluju u životu. Ljutiša, Marun i Potjeh predstavljaju cjelokupnu ličnost koja se mijenja i koja prolazi kroz razne statuse identiteta počevši od preuzetih identiteta, a zatim slijedi moritorij, osviještenost i, na koncu, postizanje konačnog identiteta. Ključan moment je Potjehova smrt. To nije njegova doslovna smrt već njegova psihička smrt, smrt jednog dijela psihičke osobnosti. Taj dio mora prigrliti novi, zreliji stadij, a to se očituje u pridruživanju starca Vjesta Potjehu u Svarožićeve dvore. Svarožićevi dvori predstavljaju mjesto psihičke stabilnosti, mjesto prevladanja konflikta.

S ovom pričom preporučujemo raditi na što zrelijem razvojnom stadiju učenika. Učenici se vrlo lako mogu identificirati s braćom jer svaki od njih ili preuzima neki identitet ili je trenutačno u fazi moritorija, pa to može osvijestiti. Ova priča može pomoći učenicima, i ne samo učenicima već i odraslima jer bajke se ne pišu samo za djecu. Priča pomaže pojedincu prihvatiti sve dijelove svoje ličnosti, i one ljepše i one manje ljepše, uči ga osvijestiti da je to što mu se događa najnormalnije i da se drugima slično događa, da su problemi rješivi i da će sve ispasti dobro.

⁴³ isto, str. 35.

Biblioterapeutske strategije na nastavi književnosti za ovu priču su:

1. Atmosfera

U uvodnom motivacijskom dijelu može se krenuti s pitanjem *što za vas predstavlja istina*. Bitno je osigurati podržavajuću atmosferu, ugodno ozračje i međusobno poštovanje.

2. Razgovor

S učenicima možemo razgovarati o postupcima likova, što misle o njima i kako bi oni postupili u takvoj situaciji. Neka od mogućih pitanja za vođenje razgovora:

Što za Potjeha predstavlja istina?

Što za vas predstavljaju bjesovi? Što za vas predstavlja Svarožić?

Kako tumačite Potjehovu smrt i susret s Vjestom?

Treba li poći u svijet istraživati svoje mogućnosti i svoje istine (vrijednosti) ili prihvatiti tuđe?

Tražite li kao Potjeh svoju istinu ili ste je već pronašli?

3. Kreativnost

Učenici mogu napisati sastavak na temu „Kako sam tražio svoju istinu“, pjesmu s motivima bjesova i istine ili vlastiti osvrt na priču. Mogu dramatizirati samu priču i upriličiti je na školskim kazališnim daskama. Mogućnosti ima podosta, samo treba dati mašti na volju.

4. Evaluacija

Nastavnik može na kraju svakog mjeseca omogućiti učenicima evaluaciju takvog načina rada i mogu kratko porazgovarati o tome je li takav način rada pozitivno djelovao na njih. Nastavnik također može samoga sebe evaluirati i procijeniti koliko su mu učenici motivirani ili manje motivirani drugačijim pristupom u nastavi te koliko biblioterapeutski pristup generalno doprinosi ili ne doprinosi kvaliteti nastave.

7. DRUŠTVO I ČITANJE

Dosada smo se doticali izgradnje individualnog identita, a u ovom se poglavlju želimo dotaknuti izgradnje grupnog identiteta na neknjiževnim primjerima. U uvodu smo spomenuli kako su nacionalne književnosti bitne za stvaranje nacionalnog identiteta. Mnoge se zemlje stoga trude poštovati nacionalnu književnost i poticati čitanje što je više moguće. Dobar primjer toga je Island:

„Sage, mitovi i pjesme su preživjele i tvore nasljeđe na kojem se temelji naša današnja nacija. Onaj koji ne poznaje prošlost svoje nacije, teško će naći svoje mjesto u sadašnjosti.“⁴⁴

U Islandu se djeci počinje čitati vrlo rano kako bi ih se pripremilo za što samostalnije čitanje. Knjiga je najnormalniji poklon, a kućna biblioteka od 300 do 700 knjiga nije rijetkost. Jeste li znali da svaki deseti stanovnik napiše knjigu?⁴⁵ Islandđani pak jedva čekaju vrijeme Božića jer tada najviše raspravljaju o knjigama koje su se objavile. Ništa onda ne čudi činjenica što spadaju u sam vrh zemalja europske pismenosti.

U nas, nažalost, ne vlada prevelika pomama za čitanjem. Tamara Kraus iz agencije za istraživanje tržišta GfK predstavila je rezultate istraživanja tržišta knjiga u Republici Hrvatskoj koje je pokazalo kako čitamo gotovo pet puta manje u odnosu na neke europske zemlje.⁴⁶ Još jedna zabrinjavajuća činjenica govori da za više od 50 % Hrvata knjige uopće nisu bitne i čitanje ih ne zanima. To je pokazalo istraživanje koje je naručila Zajednica nakladnika i Književni blok.⁴⁷

⁴⁴*Pismenost – europske perspektive*: Zbornik radova s međunarodnoga seminara, Zagreb, 2002., str. 8.

⁴⁵ <http://punkufer.dnevnik.hr/clanak/zemlja-u-kojoj-svaki-deseti-stanovnik-napise-knjigu---446913.html>

⁴⁶ <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/istrazivanje-ministrice-kulture-citamo-pet-puta-manje-nego-sto-bismotreballi/792826/>

⁴⁷ http://www.novolist.hr/Kultura/Ostalo/Porazavajući-podaci-Više-od-50-posto-Hrvata-smatra-da-im-knjige-ne-trebaju?meta_refresh=true

Bez obzira na sve, nije sve tako crno. Svake godine bilježi se vrlo lagani rast potražnje za knjigama, a cijene su im sve više pristupačnije. Održavaju se različiti seminari i okrugli stolovi o čitanju. Primjerice, na jednom okruglom stolu održanom u Zadru u sklopu manifestacije *Zadar čita* govorilo se o tome kako treba poticati čitanje, osvrnuli su se na situaciju na našem i svjetskom tržištu knjiga, a osobito su naglasili kako je bitno što više čitati domaće književnike jer tako čuvamo i naš identitet.⁴⁸ Ženski identitet u Hrvatskoj također se čuva. Tako su se povodom *Riječkih ljetnih noći* čitali dijelovi monologa iz knjige *Vaginini monolozi* Eve Ensler:

„Specifično žensko iskustvo pretočeno je u literarno i jezično sočne monologe koji pomažu ženama da osvijeste svoju snagu, ženstvenost i ženski identitet, da vrate samopouzdanje i samopoštovanje, da prihvate sebe u potpunosti kako bi mogle izraziti ono što zaista jesu – bez stida i osjećaja krivnje. No, *Vaginini monolozi* nisu namijenjeni samo ženama, već i muškarcima kako bi bolje razumjeli i poštovali žene.“⁴⁹

Možemo spomenuti i književne večeri koje priprema *Udruga studenata kroatistike Idiom* u Rijeci. Već su pripremili književne večeri u počast Vesni Parun, Kamovu i Matošu. Udruga je organizirala i predstavljanje značajne knjige za naše podneblje, a svakako i značajnu knjigu za svakoga koga zanima čitanje. Riječ je o knjizi *Čitanje – učenje i poučavanje* profesorice Karol Visinko. Autorica je dala počasno mjesto čitanju u svom znanstvenom radu i osigurala da bude važnim predmetom metodike. U knjizi se mogu naći mnoge korisne informacije i primjeri za svakoga. Osobito su odlične strategije čitanja koje autorica opisuje, one mogu vrlo lako pomoći svakom pojedincu u njegovu čitanju. Od svega što se može naći posebno bismo izdvojili važnost početnog interesa o kojemu autorica piše:

⁴⁸ <http://www.zadarskilist.hr/clanci/20042012/citajuci-nase-autore-cuvamo-i--nas-identitet>

⁴⁹ http://www.novolist.hr/novolist_public/Kultura/Knjizevnost/Osnazivanje-zenskog-identiteta-Citanje-Vagininih-monologa-u-Principiju

„Početni interes za čitanje seže u rani proces razvoja čitanja i čitalačkih sposobnosti pojedinca, puno prije polaska u školu. On uistinu jest početni u obitelji i u predškolskome razdoblju. Njime su obilježene predčitačke aktivnosti važne za razvoj čitačkih.“⁵⁰

Drugim riječima, roditelji su prvi odgovorni za razvijanje čitanja u svoje djece. Ako žele razviti ljubav prema čitanju, roditelji bi trebali čitati svojoj djeci već dok su mala, izdvojiti vrijeme za čitanje, čitati zajedno s djecom i pripovijedati im priče. Roditeljima pak bi trebali pomagati odgojitelji, nastavnici i knjižničari. Teško je popravljati štetu koju smo već učinili – natjerati ljude koje ne zanima čitanje ni knjige na čitanje. Stoga treba krenuti odmah preventivno s razvijanjem početnog interesa ako želimo imati društvo koje čita. Društvo čini pojedinac i svaki je pojedinac bitan čimbenik svog društva. Često znamo političarima i svima okolo prebacivati za njihove pogreške i kako je nama zbog toga gore, pa stvaramo identitet žrtve. Krivimo druge i prebacujemo odgovornost za sebe na druge. Treba ići obrnutim redoslijedom, treba uvijek krenuti od sebe u bilo kojoj situaciji, dakle tako i s čitanjem. Kakav sam ja čitatelj i kakvo je moje čitanje?

Roman *Ako jedne zimske noći neki putnik* Itala Calvina savršeno otvara takvu problematiku. Ne samo da čitatelj ima povlašteno mjesto u romanu, on je i glavni lik romana s kojim se možemo odmah poistovjetiti. U tom romanu ima svega – ogromnih praznina koje mora popuniti naše životno iskustvo jer, naime, autor na deset mjesta prekida pripovijedanje različitih romana koje je ubacio u glavnu radnju. Pitamo se hoće li Čitatelj naći sve te zagubljene romane, a istovremeno se počinjemo pitati hoćemo li ih naći u knjizi. Dođe nam da sami doslovce postanemo sustvaratelji romana i dovršimo sve te priče koje su nas zaintrigirale. Djelo odgađa razrješenje priče na sve načine, ali samo zato što želi da s njim zajedno komuniciramo i promišljamo o vlastitom čitanju. Želi da

⁵⁰Visinko, Karol: *Čitanje – učenje i poučavanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2014., str. 49.

pronađemo ono što i sami nismo mislili da bismo mogli naći. Od nas traži angažman da prepoznamo ono što nam želi reći i da slijedimo putokaze. Ovaj roman obiluje hvalospjevima čitanju, stoga možemo reći da je ovo roman o čitanju, različitim čitanjima i različitim čitateljskim očekivanjima i iskustvima. Ta se iskustva očituju u predzadnjem poglavlju romana gdje nekolicina čitatelja izlaže svoje stavove o čitanju. Izdvojit ćemo jednog od njih:

„I ja osjećam potrebu prečitavati knjige koje sam već čitao - kaže treći čitalac - ali pri svakom prečitavanju čini mi se da prvi put čitam novu knjigu. Mijenjam li se to ja toliko da svaki put vidim nove stvari koje prije nisam bio opazio? Ili je tekst konstrukcija koja se uobličuje tako da skuplja u sebi velik broj promjenljivih elemenata, pa se nikada ne može ponoviti na isti način? Svaki put kad pokušam ponovo doživjeti ovaj osjećaj što mi ga je dalo neko prethodno čitanje, javljaju se drugačiji neočekivani dojmovi, a one prijašnje više ne nalazim.“⁵¹

Ovaj čitatelj čitanje vidi kao potragu za smislom, kao spektar različitih reagiranja, potragu za razumijevanjem, potrebu za preispitivanjem, potrebu za sobom. Kako se mijenjamo mi, mijenja se i naše čitanje. Čini se kao da čitanje također prolazi kroz razne razvojne stadije, čini se poput konstrukcije identiteta, nikad dovršeno, uvijek drugačije, neuhvatljivo i neprestano se gradi. Na kraju se opet sve svodi na poveznicu čitanja i konstrukcije identita. Stavove koliko nam je čitanje bitno te utječe li čitanje na izgradnju našeg identiteta ispitali smo u kratkoj anketi čija analiza slijedi u nastavku.

⁵¹ Calvino, Italo: *Ako jedne zimske noći neki putnik*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2004., str. 214. i 215.

8. ANALIZA REZULTATA ANKETE

Za početak ćemo prikazati faze statističkog istraživanja:

1) definiranje ciljeva istraživanja

Cilj istraživanja – istražiti odnos između čitatelja i književnog djela, a napose stava ispitanika o čitanju i izgradnji identiteta

2) definiranje statističkog skupa, tj. jedinica promatranja

Statistički skup čini 100 ispitanika, 49 srednjoškolaca i 51 student.

Tablica 1.

Stupanj naobrazbe	Broj ispitanika
Srednja škola	49
Fakultet	51
Ukupno	100

3) izbor obilježja i definiranje njihovih oblika (modaliteta)

Ispitanici se raščlanjuju i određuju prema stupnju obrazovanja, smjeru obrazovanja i spolu.

4) sastavljanje upitnika ili obrazaca evidencije

Upitnik je sastavljen od 8 pitanja. Možete ga pronaći u prilogu na kraju rada.

5) određivanje načina prikupljanja podataka

Podaci su se prikupljali kratkim anketnim upitnikom krajem školske godine.

6) planiranje načina obrade podataka⁵²

Podaci će se obrađivati metodom deskriptivne statistike.

Osnovni podaci:

SREDNJA ŠKOLA

Tablica 2.

Spol	Broj ispitanika	Prirodoslovno- matematička gimnazija	Opća gimnazija
M	24	16	8
Ž	25	8	17

Prosječna dob: 17,5

FAKULTET

Tablica 3.

Spol	Broj ispitanika
M	9
Ž	42

Prosječna dob: 21

Napomena: ispitanici su studenti književnosti

⁵²Gogala, Zdenka: *Osnove statistike*, Sinergija, Zagreb, 2001., str. 4.

Tablica 4. Sveukupni rezultati

Pitanje	Odgovori	Sveukupno u brojkama i postocima
1. Koliko je čitanje općenito za vas bitno?	nije bitno	1
	malo je bitno	8
	bitno je	26
	vrlo je bitno	39
	izuzetno je bitno	26
2. Oblikuje li vas čitanje kao osobu?	u potpunosti ne	4
	uglavnom ne	10
	i da i ne	27
	uglavnom da	47
	u potpunosti da	12
3. Čitate li književna djela?	nikad	5
	vrlo rijetko	17
	ponekad	27
	često	38
	vrlo često	13
4. Zašto čitate književna djela?	zbog školske/fakultetske obaveze	85
	zato što to volim	61
	zato što to moram	37
	zbog razonode	43
	drugi razlozi	2

Pitanje	Odgovori	Sveukupno u brojkama i postocima
5. Koliko smatrate čitanje književnog djela bitnim?	nije bitno	2
	malo je bitno	4
	bitno je	40
	vrlo je bitno	31
	izuzetno je bitno	13
6. Smatrate li da čitanje književnog djela oblikuje vas kao osobu?	u potpunosti ne	8
	uglavnom ne	9
	i da i ne	33
	uglavnom da	39
	u potpunosti da	11

7. a. Možete li reći da su to književno djelo i taj lik doprinijeli tome da postanete osoba kakva ste danas?	u potpunosti ne	10
	uglavnom ne	31
	i da i ne	40
	uglavnom da	15
	u potpunosti da	4
8. Smatrate li da vam književno djelo može pomoći u osobnom razvoju?	u potpunosti ne	2
	uglavnom ne	8
	i da i ne	33
	uglavnom da	44
	u potpunosti da	13

Napomena:

U 4. pitanju ispitanici su mogli ponuditi više odgovora, zato taj dio odskače od ostalih pitanja. K tome, nismo u tablicu ubacivali pitanje pod brojem 7. i objašnjenja koja su ispitanici napisali.

Tablica 5. Prikaz rezultata za ispitanike iz srednje škole

Pitanje	Odgovori	OPĆA		MATEMATIČKA		Sveukupno u brojkama i postocima
		M	Ž	M	Ž	
1. Koliko je čitanje općenito za vas bitno?	nije bitno	-	-	1	-	1 (2 %)
	malo je bitno	1	-	6	1	8 (16,3 %)
	bitno je	6	4	3	2	15(30,6 %)
	vrlo je bitno	1	10	5	5	21 (42,9 %)
	izuzetno je bitno	-	3	1	-	4 (8,2 %)
2. Oblikuje li vas čitanje kao osobu?	u potpunosti ne	2	-	2	-	4(8,2 %)
	uglavnom ne	4	1	5	-	10 (20,4 %)
	i da i ne	1	6	7	6	20(40,8 %)
	uglavnom da	1	10	2	2	15(30,6 %)
	u potpunosti da	-	-	-	-	-
3. Čitate li književna djela?	nikad	1	-	4	-	5 (10,2 %)
	vrlo rijetko	4	2	8	-	14 (28,6 %)
	ponekad	2	8	1	6	17 (34,7 %)
	često	1	6	3	2	12 (24,5 %)
	vrlo često	-	1	-	-	1 (2 %)
4. Zašto čitate književna djela?	zbog školske obaveze	8	16	13	7	44
	zato što to volim	1	11	1	6	19
	zato što to moram	2	2	10	-	14
	zbog razonode	2	6	5	6	19
	drugi razlozi	-	1	-	-	1

Pitanje	Odgovori	OPĆA		MATEMATIČKA		Sveukupno u brojkama i postocima
		M	Ž	M	Ž	
5. Koliko smatrate čitanje književnog djela bitnim?	nije bitno	-	-	2	-	2 (4 %)
	malo je bitno	6	2	6	-	14 (28,6 %)
	bitno je	2	11	8	5	26 (53,1 %)
	vrlo je bitno	-	4	-	3	7 (14,3 %)
	izuzetno je bitno	-	-	-	-	-
6. Smatrate li da čitanje književnog djela oblikuje...	u potpunosti ne	5	-	3	-	8(16,3 %)
	uglavnom ne	1	2	5	-	8 (16,3 %)
	i da i ne	2	6	8	6	22 (44,9 %)
	uglavnom da	-	9	-	2	11(22,5 %)
	u potpunosti da	-	-	-	-	-
7.a Možete li reći...	u potpunosti ne	5	2	2	-	9 (18,4 %)
	uglavnom ne	2	4	8	4	18 (36,7 %)
	i da i ne	1	10	3	2	16(32,7 %)
	uglavnom da	-	1	1	2	4(8,2 %)
	u potpunosti da	-	-	2	-	2 (4 %)
8. Smatrate li da vam književno djelo...	u potpunosti ne	1	-	1	-	2 (4,1 %)
	uglavnom ne	4	1	3	-	8 (16,3 %)
	i da i ne	2	8	9	3	22 (44,9 %)
	uglavnom da	1	4	3	4	12(24,5%)
	u potpunosti da	-	4	-	1	5 (10,2 %)

Tablica 6. Prikaz rezultata za ispitanike iz fakulteta

Pitanje	Odgovori	M	Ž	Sveukupno u brojkama	Sveukupno u postocima
1. Koliko je čitanje općenito za vas bitno?	nije bitno	-	-	-	-
	malo je bitno	-	-	-	-
	bitno je	3	8	11	21,6 %
	vrlo je bitno	3	15	18	35,3 %
	izuzetno je bitno	3	19	22	43,1 %
2. Oblikuje li vas čitanje kao osobu?	u potpunosti ne	-	-	-	-
	uglavnom ne	-	-	-	-
	i da i ne	1	6	7	13,7 %
	uglavnom da	7	25	32	62,8 %
	u potpunosti da	1	11	12	23,5 %
3. Čitate li književna djela?	nikad	-	-	-	
	vrlo rijetko	2	1	3	5,9 %
	ponekad	1	9	10	19,6 %
	često	4	22	26	51 %
	vrlo često	2	10	12	23,5 %
4. Zašto čitate književna djela?	zbog fakultetske obaveze	5	36	41	/
	zato što to volim	6	35	41	/
	zato što to moram	4	19	23	/
	zbog razonode	5	19	24	/
	drugi razlozi	-	1	1	/

Pitanje	Odgovori	M	Ž	Sveukupno u brojkama	Sveukupno u postocima
5. Koliko smatrate čitanje književnih djela bitnim?	nije bitno	-	-	-	-
	malo je bitno	-	-	-	-
	bitno je	4	10	14	27,4 %
	vrlo je bitno	4	20	24	47,1 %
	izuzetno je bitno	1	12	13	25,5 %
6. Smatrate li da čitanje književnog djela oblikuje...	u potpunosti ne	-	-	-	-
	uglavnom ne	1	-	1	1,9 %
	i da i ne	3	8	11	21,6 %
	uglavnom da	4	24	28	54,9 %
	u potpunosti da	1	10	11	21,6 %
7. a. Možete li reći da su to književno djelo i taj književni lik...	u potpunosti ne	1	-	1	1,9 %
	uglavnom ne	2	11	13	25,5 %
	i da i ne	3	21	24	47,1 %
	uglavnom da	2	9	11	21,6 %
	u potpunosti da	1	1	2	3,9 %
8. Smatrate li da vam književno djelo...	u potpunosti ne	-	-	-	-
	uglavnom ne	-	-	-	-
	i da i ne	3	8	11	21,6 %
	uglavnom da	5	27	32	62,7 %
	u potpunosti da	1	7	8	15,7 %

Što možemo iščitati iz priloženih rezultata ankete? Iz pojedinačne analize svakako možemo odmah zaključiti da se stav prema čitanju razlikuje s obzirom na spol, smjer obrazovanja, stupanj obrazovanja te na individualni stav pojedinca. Krenimo prvo od srednjoškolaca. Primjerice, u *Tablici 5.* možemo primijetiti da su matematičari manje skloni čitanju književnih djela nego njihovi kolege iz općeg usmjerenja. Djevojke puno više smatraju čitanje bitnim, nego što to čine momci. Možemo iščitati da ženska populacija češće čita književna djela nego muška. Također, u odjeljku *zašto čitaju književna djela*, puno je više djevojaka odgovorilo da čita jer vole čitanje. Tako je odgovorilo čak 17 djevojaka odnosno njih 68 %, dok su samo dvojica (8 %), od ukupnog broja momaka koji su pristupili anketi, odgovorila da čitaju jer vole čitati. Najviše momci smatraju čitanje književnih djela manje bitnim, a sveukupno s curama (28 %) čitanje književnih djela smatra malo bitnim. Bez obzira na to, čak 53 % njih smatra čitanje književnih djela bitnim, a još 14 % i vrlo bitnim.

Ono ključno, što nas je osobito zanimalo, njihov je stav o tome smatraju li da književna djela oblikuju njih kao osobe. Opet su se samo dečki odlučili da ih književno djelo u potpunosti ne oblikuje (njih 33 % od sveukupnog broja dečki), a prednjače i s odgovorima *uglavnom ne*. Najčešće su to oni koji nikad ili vrlo rijetko čitaju. Za opciju *i da i ne* odlučila su se 22 ispitanika, što čini gotovo 45 % ukupnog broja ispitanika. Svoje dvojbe mogli su ukratko objasniti ispod pitanja . Oni koji su odgovorili *uglavnom ne* i *u potpunosti ne* napisali su da već imaju izgrađene stavove i da ih teško može promijeniti, citiramo, „neka djela iz starih vremena“ te da teme iz književnosti nisu aktualne. Prema tome, djelo ne može doprijeti do njih. Dio smatra da neki drugi faktori više utječu na njihovo formiranje identiteta (društvo, mediji, roditelji i sl.). Mnogi od njih ne čitaju uopće, ili vrlo rijetko, ili pak smatraju čitanje književnih djela manje bitnim. Citirat ćemo jednog ispitanika: „ Ne čitam dovoljno da bi to potaknulo neke

promjene ili dublja razmišljanja.“ Čak i neki koji često čitaju ostaju pri tome da ostaju svoji i da ih neko djelo ne može promijeniti.

Učenici koji su odgovorili *i da i ne* objasnili su kako je odgovor da ukoliko se mogu poistovjetiti s djelom ili književnim likom, da ih književno djelo oblikuje ako se mogu pronaći u njemu, ako se mogu povezati s njim, ako je utjecalo na njih i ako im se sviđa. Isto tako to ovisi o tome i kakva su osoba i koji žanr čitaju. To je generalni stav i onih koji su odgovorili *uglavnom da*. Jedni i drugi smatraju da od likova mogu mnogo toga naučiti na temelju njihovog ponašanja i grešaka. Mogu pronaći odgovore na pitanja i probleme koji ih muče. Čitanje potiče stvaranje osobnih stavova i mišljenja, napisali su. Neki su naveli da ih književno djelo oblikuje čitaju li iz užitka i čitaju li nešto što im se sviđa, a ne što im je obaveza ili nametnuto. Neki od njih čak smatraju da i obavezna djela, koja im se baš i ne da čitati, vrlo vjerojatno utječu na njih. Ispitanici koji su odgovorili *uglavnom da* objasnili su još da im čitanje omogućuje šetanje u različite kulture te da ih to obogaćuje, pomaže im u razumijevanju tuđih postupaka i u percipiranju svijeta, pruža im avanture i nova iskustva, može ih potaknuti na razmišljanje te naučiti općoj kulturi. Velika pak se većina (kategorije svih odgovora osim *u potpunosti ne*) složila da čitanje književnih djela doprinosi razvijanju vokabulara.

Postoji još jedno pitanje koje nismo posebno spominjali u ovom tabličnom prikazu, a to je pitanje pod brojem 7. Zanimalo nas je koje književno djelo i koji se književni lik mnogo dojmio naših ispitanika. Srednjoškolci su najviše spominjali redom: *Zločin i kazna* i lik Raskoljnikova, *Junak našeg doba* i lik Pečorina, *Lovac u žitu* i lik Holdena, zatim *Mali princ* i lik Malog princa. Zanimljivo je da se velik broj, iako je većina prije tvrdila kako smatra da književno djelo oblikuje njih kao osobu, odlučio da ta djela i likovi, koje su sami spominjali, nisu utjecala na njih kao osobu kakva su danas, pa tako čak 18,4 % ispitanika smatra da ta djela i likovi u potpunosti nisu pridonijeli tome kakvi su

oni danas, a slijedi ih 16,3 % s *uglavnom ne*. Moramo napomenuti da i ovdje prednjači muška populacija. Dosta visok postotak s čak 32,7 % ima kategorija *i da i ne*, dok odgovori pod *uglavnom da* i *u potpunosti da* imaju zajedno tek 12,2 %. Tome je vrlo vjerojatno pridonijela činjenica o kojoj smo pisali u poglavlju o književnom liku kao modelu. Pojedinaac može odbaciti vrijednosti određenog modela, ali on njemu i dalje ostaje model. Stoga su možda, baš zato jer su na neki način odbacili model, zaključili da se ipak nisu poistovjetili ili pak su se poistovjetili s tek određenim dijelovima ličnosti lika ili svijeta romana, pa odabiru popularnu inačicu *i da i ne*. Za kraj, vrlo visok postotak slaže se da im književno djelo može pomoći u razvoju (34,7 %), 45 % ih je neodlučno, opet između *da i ne*, a dosta velik zajednički postotak otpada na *uglavnom ne* i *u potpunosti ne* (20,4 %). Za to pitanje isto su mogli objasniti svoje odgovore, a velika većina navela je slične odgovore kao i na objašnjenjima za 6. pitanje. Osobito se isticalo objašnjenje da *to sve ovisi o osobi*.

Usporedimo li rezultate srednjoškolaca i studenata (*Tablica 6.*) uvelike ćemo se iznenaditi. Muška populacija puno je više zagrijanija za čitanje i smatra ga bitnim, vrlo bitnim i izuzetno bitnim, kao i ženska populacija. Naravno, to nas ne mora čuditi jer smo anketirali studente književnosti. Može se primijetiti da u, ajmo to tako reći, studentskoj bazi podataka ima puno više djevojaka nego momaka. Vidjeli smo da su u srednjoj školi učenice puno više zagrijanije za čitanje, pa je i to možda razlog zašto puno više djevojaka upisuje književne studije. Sveukupno studenti i studentice smatraju općenito čitanje bitnim, vrlo bitnim, a također i izuzetno bitnim, njih čak 43 %. Sigurniji su i u to da ih čitanje oblikuje kao osobe, stoga imaju visoke postotke u odgovorima *uglavnom da* i *u potpunosti da*. Ne iznenađuje činjenica da često i vrlo često čitaju jer su studenti književnosti, ali iznenađuje činjenica da neki od njih vrlo rijetko čitaju. Srećom, to je manji postotak. Iskače činjenica da se književna djela ne čitaju samo zbog fakultetskih obaveza, već i zato što se to voli. Studenti smatraju

čitanje književnih djela bitnim, vrlo bitnim i izuzetno bitnim. Najveći postotak svakako uzima kategorija *vrlo je bitno* s 47 %. Može se vidjeti i razlika u odgovorima na 6. pitanje. Za razliku od srednjoškolaca, svjesni su da ih čitanje uglavnom oblikuje kao osobe (62, 8 %) i da ih, dapače, u potpunosti oblikuje (23,5 %). Pokazali su bolju sposobnost objašnjenja svog stava što je, naravno, u skladu s njihovim kognitivnim razvojem. Kategorija odgovora *u potpunosti ne* u studenata ne postoji, samo je jedna osoba odgovorila *uglavnom ne*, ali nije objasnila zašto. Oni koji su se odlučili za opciju *i da i ne* imaju slična objašnjenja kao njihovi kolege koji su odgovorili *uglavnom da*. Međutim, ističu se i ovdje pojedinci koji su naglasili da književno djelo više utječe na njihovo opće znanje i informiranost, a da ih više oblikuju neki drugi faktori kao što je društvo, a ne samo čitanje književnih djela. (Doduše, to se zdravorazumski podrazumijeva, ovo je istraživanje samo jednog od mnoštva oblika izgradnje identiteta; smatrali smo da to ne treba posebno naglašavati na anketnom upitniku.) Dvije su ispitanice napomenule da njihova identifikacija ovisi od djela do djela, odnosno ovisi o tome dopire li djelo do njih.

Uglavnom da i u potpunosti da imaju slična objašnjenja. Čitanje za njih potiče širenje vidika, bogaćenje vokabulara, ljepše izražavanje, istraživanje novih znanja o svijetu i prošlosti, izgrađivanje stavova koji nas čine osobama koje jesmo, razumijevanje svijeta, vlastiti razvoj, shvaćanje tuđih pogleda na svijet, preispitivanje u skladu s idejama koje se javljaju u tekstu, promišljanje o životnim situacijama, formiranje vlastitog identiteta i kritičkog mišljenja, shvaćanje sebe samih. Mogu se pronaći u djelu i poistovjetiti s likovima. Istaknut ćemo neka od objašnjenja:

„Čitanje nam pomaže da shvatimo sami sebe te svijet oko nas. Uči nas da poštujemo druga mišljenja i kulture.“

„Čitanje književnih djela obogaćuje opću kulturu, vokabular te elokventnost u prvom redu, dakle i mene kao osobu.“

„Čitanje je ujedno i obrazovanje i građenje identiteta, uglavnom s pozitivnim efektima.“

„Ono smo što čitamo.“

„Kroz čitanje dolazim do brojnih spoznaja koje mi omogućavaju da lakše razumijem svijet i oblikujem vlastiti identitet. Uglavnom su likovi ti koji ostavljaju jak dojam na mene te mi neki služe kao uzor.“

Što se tiče sedmog pitanja kojeg nismo posebno stavljali u tablice, ovo su djela i likovi koje su studenti najviše navodili: *Zločin i kazna* te lik Raskoljnikova (apsolutni pobjednici cjelokupnog istraživanja), *Ana Karenjina* – lik i djelo, *Lovac u žitu* i lik Holdena, *Combray*, *Gospođa Bovary* i lik Emme, *Stranac*, *Harry Potter* serijal. (Napomena: ispitanici su ponekad samo naveli ime djela, a izostavili lik.)

Pokazali su manju sličnost sa srednjoškolcima pri odgovorima na pitanje 7.a. Čak 25 % smatra da djela, koja su naveli kao ona koja su ostavila na njih najveći dojam, uglavnom nisu doprinijela da su osobe kakve su danas. Opet se čak 47 % koleba s ničijom zemljom zvanom *i da i ne*. Ipak, puno više njih nego srednjoškolaca tvrdi da je djelo uglavnom utjecalo na njih da su takvi kakvi su danas, njih 21,6 %. *U potpunosti da* odgovorio je mali broj ispitanika, njih 4 %. Možemo zaključiti da je stav pojedinca o utjecaju pojedinog djela na vlastiti identitet apsolutno individualan i subjektivan. U velikom pak se broju slažu da im djelo uglavnom može pomoći u osobnom razvoju, i to kaže visokih 62,7 % ispitanika. Dapače, 15,7 % ispitanika u potpunosti je u to sigurno. Zajedno to čini vrlo visok postotak. Objašnjenja su i ovdje slična s objašnjenjima za šesto pitanje s par iznimki: čitanje je vrlina, pomaže u razumijevanju vlastitih i tuđih osjećaja.

Sada možemo prijeći na globalnu analizu (*Tablica 4.*). Objedinjujući rezultati pokazuju da je čitanje općenito bitno, vrlo bitno i izuzetno bitno

velikom postotku ispitanika, sveukupno 91 %, a prednjači *vrlo bitno* s 39 %. Gotovo 60 % ispitanika smatra da ih čitanje oblikuje. Veliko zadovoljstvo predstavlja podatak da čak 38 % ispitanika često čita književna djela, a zadovoljit ćemo se i s 27 % ispitanika koji čitaju ponekad. Vrlo visok postotak (40 %) smatra da je čitanje književnih djela bitno, a 31 % smatra ga vrlo bitnim. Samo 14 % smatra da je malo bitno. Na glavnu problematiku ovoga rada, oblikuje li književno djelo naš identitet, dobili smo 50 % potvrdnih odgovora. *Uglavnom da* odgovorilo je 39 % ispitanika, a 11 % ispitanika odgovorilo je *u potpunosti da*. Kategorija odgovora *i da i ne* ima 33 %.

Najveće iznenađenje ovog istraživanja svakako je to što je većina ispitanika na pitanje 7.a. odgovorila s *i da i ne* (40%), no to nas ne mora uvelike čuditi. Kao što smo prije spomenuli, pojedinac može odbaciti svog modela, tj. ličnost junaka, ili pak se može poistovjetiti tek s određenim dijelovima ličnosti svog junaka. Učenici i studenti najčešće su naveli *Zločin i kaznu* i *Raskoljnikova* kao djelo i lik koji su ostavili najveći dojam. Normalno da su se odlučili više za odgovore *i da i ne*, neće se u potpunosti identificirati s *Raskoljnikovom* i tako ubiti bilo koga tko im smeta u ime neke njihove više istine! Bez obzira na to, lik i djelo daju uvid u drugačije perspektive i načine razmišljanja, zato oni ostavljaju tako velik dojam. Ovakva istraživanja ovise o atmosferi koja je neposredno prethodila anketi, stanju ispitanika te njegovoj spremnosti na iskrenost i otvorenost. Shvatili smo da su ovi odgovori iznenadili zbog još jedne činjenice, a to je intimnost. Oblikuje li djelo pojedinca – ne samo da je to subjektivna i individualna stvar, već i intimna. Intimna stvar koju pojedinac ne dijeli olako. Interesantno je i to da je na pitanje smatraju li da književno djelo oblikuje njih kao osobu samo 22,5 % srednjoškolskih ispitanika odgovorilo potvrdno, i to jedino ženska populacija. Studentice i studenti pak imaju visokih 76,5 % potvrdnih odgovora. Možemo zaključiti da su vrlo vjerojatno dob i kognitivni razvoj odigrali ključnu ulogu za rezultate ovog istraživanja.

9. ZAKLJUČAK

Na kraju ovog našeg šetanja čitateljskom i spisateljskom šumom, možemo zaključiti da čitanje književnih djela zaista ima bitnu ulogu u izgradnji pojedinca i cjelokupnog društva. Mogli smo u svemu tomu vidjeti na koji način učimo preko književnih djela i kako komuniciramo s književnim djelima. Vidjeli smo da možemo postati žrtva literature te da nam književno djelo, odnosno priča koju nosi, može pomoći u prevladavanju naših problema. O tome govori i Clarrisa Estés Pinkola:

„Priče pokreću unutarnji život, a to je osobito važno kad je unutarnji život prestrašen, zakvačen ili stjeran u kut. Priča podmazuje poluge i osovine, diže adrenalin, pokazuje nam izlaz, put dolje ili gore, a za naš trud izrezuje nam široka vrata u prethodno golim zidovima, otvore koji vode u zemlju snova, koji vode ljubavi i učenju, koji nas vode natrag u naše stvarne živote...“⁵³

Anketa nam je pokazala da moramo puno više uložiti u razvijanje ljubavi prema čitanju književnih djela, a isto tako da bismo mogli i trebali odgovoriti na potrebe učenika za djelima koja više potiču identifikaciju i koja im mogu pomoći u rješavanju njihovih problema.

Dozvoli, čitatelju, da se autorica ovog rada prebaci iz trećeg lica u prvo lice pisanja jer je tema čitanja književnih djela vrlo osobna tema svakog pojedinca, pa tako i za nju. Čitanje me izgrađivalo svih godina mojeg života, a osobito na fakultetu koji sam upisala. Sjećam se kako me je otac kao malu prvašicu posjeo i sa mnom vježbao čitanje. Tog trenutka mislila sam da bih najradije nestala. Šmrklji su letjeli sve do poda, bilo je krokodilskih suza – nije baš neki privlačan prizor. Tata je tako dugo ustrajao dok nisam naučila čitati

⁵³Estés Pinkola, Clarissa: *Žene koje trče s vukovima : mitovi i priče o arhetipu divlje žene*, Zagreb, Algoritam, 2004., str. 34.

kako treba, bez greške. Ubrzo sam počela čitati bez pomoći prsta i znala sam točno gdje sam u svakom trenutku, kad god bih imala priliku čitati. Bio je to vrlo dobar osjećaj. Danas shvaćam da, zahvaljujući roditeljima i nastavnicima koji su me poticali, bez čitanja ne bih bila ovdje gdje sam sada. Svjesna sam da bez radosti čitanja ovog rada ne bi bilo. Kad bih trebala navesti pravu literaturu koja me dovela do ovog rada, to ne bi bila samo ova literatura koju možeš vidjeti u popisu literature. To bi bio velik broj knjiga koje sam dosada pročitala. One su pomogle da shvatim sebe, pomogle su mi da se razvijam i da učim. Učinile su me osobom kakva sam danas.

10. SAŽETAK

U ovome radu bavili smo se proučavanjem čitanja književnosti kao područja izgradnje identiteta. To proučavanje podijelili smo na tri kategorije: čitanje i učenje, čitanje i komunikacija, čitanje i biblioterapija. U proučavanju su nam pomogle spoznaje iz književne teorije, psihologije i biblioterapije, a sve smo to oprimjerali na književnim djelima. Na kraju dajemo osvrt na čitanje i društvo te prikaz rezultata ankete provedene u svrhu pisanja rada.

KLJUČNE RIJEČI: čitanje, književnost, identitet, komunikacija, biblioterapija

11. POPIS LITERATURE

KNJIGE:

1. Anić, Vladimir: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2004.
2. Bašić, Ivana: *Biblioterapija i poetska terapija*, Balans centar, Zagreb, 2011.
3. Beker, Miroslav: *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
4. Berk E., Laura: *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, Naklada Slap, 2008.
5. Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.
6. Calvino, Italo: *Ako jedne zimske noći neki putnik*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2004.
7. Culler, Jonathan: *Književna teorija: vrlo kratak uvod*, AGM, Zagreb, 2001.
8. Eco, Umberto: *Šest šetnji pripovijednim šumama*, Algoritam, Zagreb, 2005.
9. Eagleton, Terry: *Književna teorija*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987.
10. Estés Pinkola, Clarissa: *Žene koje trče s vukovima : mitovi i priče o arhetipu divlje žene*, Zagreb, Algoritam, 2004.
11. *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.
12. Flaubert, Gustave: *Gospođa Bovary*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
13. Gogala, Zdenka: *Osnove statistike*, Sinergija, Zagreb, 2001.
14. Kaufmann, Jean-Claude: *Iznalaženje sebe*, Biblioteka Antibarbarus, Zagreb, 2006.
15. Peternai, Kristina: *Ime i identitet u književnoj teoriji*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2012.
16. Proust, Marcel: *Put k Swanu – Combray*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
17. Rowling, J. K.: *Harry Potter i Odaja tajni*, Algoritam, Zagreb, 2014.

18. Visinko, Karol: *Čitanje – učenje i poučavanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

19. Visinko, Karol: *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskog jezika: pisanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

ČLANAK

Pismenost – europske perspektive: Zbornik radova s međunarodnoga seminara, Zagreb, 2002.

INTERNETSKI IZVORI:

<http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/istrazivanje-ministrice-kulture-citamo-pet-puta-manje-nego-sto-bismotreballi/792826> , posjet 4. rujna 2016.

http://www.novolist.hr/Kultura/Ostalo/Porazavajući-podaci-Vise-od-50-posto-Hrvata-smatra-da-im-knjige-ne-trebaju?meta_refresh=true, posjet 4. rujna 2016.

http://www.novolist.hr/novolist_public/Kultura/Knjizevnost/Osnazivanje-zenskog-identiteta-Citanje-Vagininih-monologa-u-Principiju, posjet 3. kolovoza 2016.

<http://punkufer.dnevnik.hr/clanak/zemlja-u-kojoj-svaki-deseti-stanovnik-napise-knjigu---446913.html>, posjet 4. rujna 2016.

<http://www.zadarskilist.hr/clanci/20042012/citajuci-nase-autore-cuvamo-i--nas-identitet>, posjet 3. kolovoza 2016.

Colman M. , Andrew: *A Dictionary of Psychology*, Oxford University Press,

New York, 2015., str. 820.,

<https://books.google.hr/books?id=UDnvBQAAQBAJ&pg=PA820&lpg=PA820&dq=wertherism+sociology&source=bl&ots=R2PKlatsO2&sig=bQOmQOPs5vTasX5vTNc4dHyWjbY&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwidhoaqyfjOA hXFXRoKHTYeBYoQ6AEILDAD#v=onepage&q=wertherism%20sociology&f=false>, posjet 20. rujna 2016.

12. PRILOG

Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za kroatistiku
Akademska godina 2015./2016.
Studentica: Petra Balić

ANKETA

Poštovani kolege, poštovane kolegice, učenici i učenice! Molila bih vas da ispunite ovaj kratak anketni upitnik kojim se žele ispitati vaši stavovi o čitanju, napose čitanju književnih djela te odnos vas kao čitatelja i djela. Upitnik je izrađen u svrhu istraživanja i pisanja diplomskog rada na temu *Čitanje i konstrukcija identiteta*. U potpunosti je anonimna, stoga vas molim za vašu iskrenost. Za rješavanje vam treba oko 5 minuta. Ako vas zanima više, slobodno mi se obratite na e-mail adresu petra.balic@gmail.com. Unaprijed hvala na vašem vremenu!

Osnovne informacije za početak

Zacrnite kružić ispred odgovarajuće tvrdnje.

Spol:

- M
- Ž

Dob (upišite broj godina):

Pohađam:

- srednju školu
- fakultet

Navedite školu/fakultet i vaš smjer:

Zacrnite kružić ispred odgovora s kojim se slažete.

1. Koliko je čitanje općenito (udžbenika, novina, časopisa, enciklopedija, znanstveno-popularnih djela, članaka na internetu...) za vas bitno?

- nije bitno
- malo je bitno
- bitno je
- vrlo je bitno
- izuzetno je bitno

2. Oblikuje li vas čitanje kao osobu?

- u potpunosti ne
- uglavnom ne
- i da i ne
- uglavnom da
- u potpunosti da

3. Čitate li književna djela?

- nikad
- vrlo rijetko
- ponekad
- često
- vrlo često

4. Zašto čitate književna djela? (Ovdje možete odabrati više odgovora!)

- zbog školske obaveze
 - zbog fakultetske obaveze
 - zato što to volim
 - zato što to moram
 - zbog razonode
 - nešto drugo, navedite:
-

5. Koliko smatrate čitanje književnih djela bitnim?

- nije bitno
- malo je bitno
- bitno je
- vrlo je bitno
- izuzetno je bitno

6. Smatrate li da čitanje književnog djela oblikuje vas kao osobu?

- u potpunosti ne
- uglavnom ne
- i da i ne
- uglavnom da
- u potpunosti da

Ukratko objasnite svoj odgovor.

7. Koje vas je književno djelo inspiriralo i koji književni lik vas se osobito dojmio?

7.a. Možete li reći da su to književno djelo i književni lik doprinijeli tome da postanete osoba kakva ste danas?

- u potpunosti ne
- uglavnom ne
- i da i ne
- uglavnom da
- u potpunosti da

8. Smatrate li da vam književno djelo može pomoći u osobnom razvoju?

- u potpunosti ne
- uglavnom ne
- i da i ne
- uglavnom da
- u potpunosti da

Ukratko objasnite svoj odgovor.
